

**ArcheoPro Archeologisch rapport
Nr. 17039**

**Diana en Nieuwe Nor
Pancratiusstraat te Heerlen,
Gemeente Heerlen
Bureauonderzoek**

Anneleen Van de Water
Rob Paulussen

Oktober 2017

ArcheoPro

ArcheoPro Archeologisch rapport Nr. 17039

Diana en Nieuwe Nor Pancratiusstraat te Heerlen, Gemeente Heerlen. Bureauonderzoek.

Colofon	
Opdrachtgever:	Weller, Honigmanstraat 102, 6411 LM Heerlen
Status:	Definitieve versie 26-10-2017
Projectcode :	17-067
Bestandsnaam :	ArcheoPro, Pancratiusstraat, Heerlen, 2017 10 26
Archis melding (OM nummer):	4549199100
Bevoegd gezag:	Gemeente Heerlen
Opslagplaats documentatie:	Provinciaal depot Limburg, gemeente Heerlen, e-depot, KB
ISSN:	1569-7363
Auteur(s):	Anneleen Van de Water, Rob Paulussen
Projectleider:	Rob Paulussen
Projectmedewerkers:	Anneleen Van de Water, Rob Paulussen, Joep Orbons
Onderaannemers :	nvt
Autorisatie:	Autorisatie: Drs. R.P.A. Paulussen, senior-archeoloog
Uitgegeven door ArcheoPro © Copyright 2017 ArcheoPro, Eijsden	
ArcheoPro Sint Jozefstraat 45 NL 6245 LL Eijsden Nederland	Tel : 0(0 31) 43 3672586 www.archeopro.nl
Kamer van Koophandel Limburg: 14117581 e-mail: info@archeopro.nl	

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	3
Samenvatting	4
1. Inleiding	7
1.1 Algemeen.....	7
1.2 Locatiegegevens	7
1.3 Aard van de ingreep.....	8
1.4 Onderzoek.....	11
2 Bureauonderzoek.....	12
2.1 Methode en bronnen	12
2.2 Geo(morfo)logie en bodem.....	14
2.3 Referentieprofiel.....	16
2.4 Archeologie	21
2.5 Historie	30
2.6 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel	36
3 Conclusie en aanbevelingen	39
Verklarende woordenlijst.....	40
Archeologische tijdschaal	40
Bronnen	40
Literatuur	41
Bijlage 1: Archismeldingen en monumenten binnen het onderzoeksgebied	43

Samenvatting

In juli en oktober 2017 is door ArcheoPro een bureauonderzoek uitgevoerd voor een terrein aan de Pancratiusstraat te Heerlen (gemeente Heerlen). Aanleiding voor het onderzoek is de geplande herontwikkeling van het plangebied waartoe meerdere bestaande panden worden gesloopt en ter plaatse nieuwbouw wordt gerealiseerd gericht op wonen (deelgebied Diana) en op cultuur/horeca (deelgebied uitbreiding Nieuwe Nor); zie figuur 4.

Bureauonderzoek heeft tot doel om op basis van beschikbare informatie te komen tot een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel. Aanvullend daaraan kan Inventariserend Veldonderzoek plaatsvinden om het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel te toetsen door middel van veldwaarnemingen. Hiermee kan de vraagstelling beantwoord worden of binnen het plangebied archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn en of deze vervolgonderzoek en/of planaanpassing vereisen.

Het plangebied ligt in het Bekken van Heerlen tussen de Caumerbeek en de Geleenbeek, in de oude middeleeuwse kern van Heerlen. Westelijk van het plangebied ligt de Pancratiusstraat (voormalige Emmastraat) en de Romaanse Pancratiuskerk ter plaatse van het voormalige landsfort inclusief de Schelmentoren.. De Pancratiusstraat volgt de loop van de voormalige gracht rondom het middeleeuwse landsfort.

Volgens het op basis van de resultaten van het bureauonderzoek opgestelde gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel geldt voor het gehele plangebied een hoge archeologische verwachting voor archeologische resten uit alle perioden vanaf het paleolithicum tot heden, met een duidelijk accent op de middeleeuwen en nieuwe tijd vanwege de ligging binnen de historische kern naast het voormalige middeleeuwse landsfort en de bevindingen van het in 2005 uitgevoerde archeologisch onderzoek op het aangrenzende terrein. Onder eventuele middeleeuwse bewonings- en ophogingslagen kunnen vanaf de Romeins tijd oudere materiële resten en sporen aanwezig zijn. Archeologische resten worden verwacht tot een diepte van minimaal 2 m –mv.

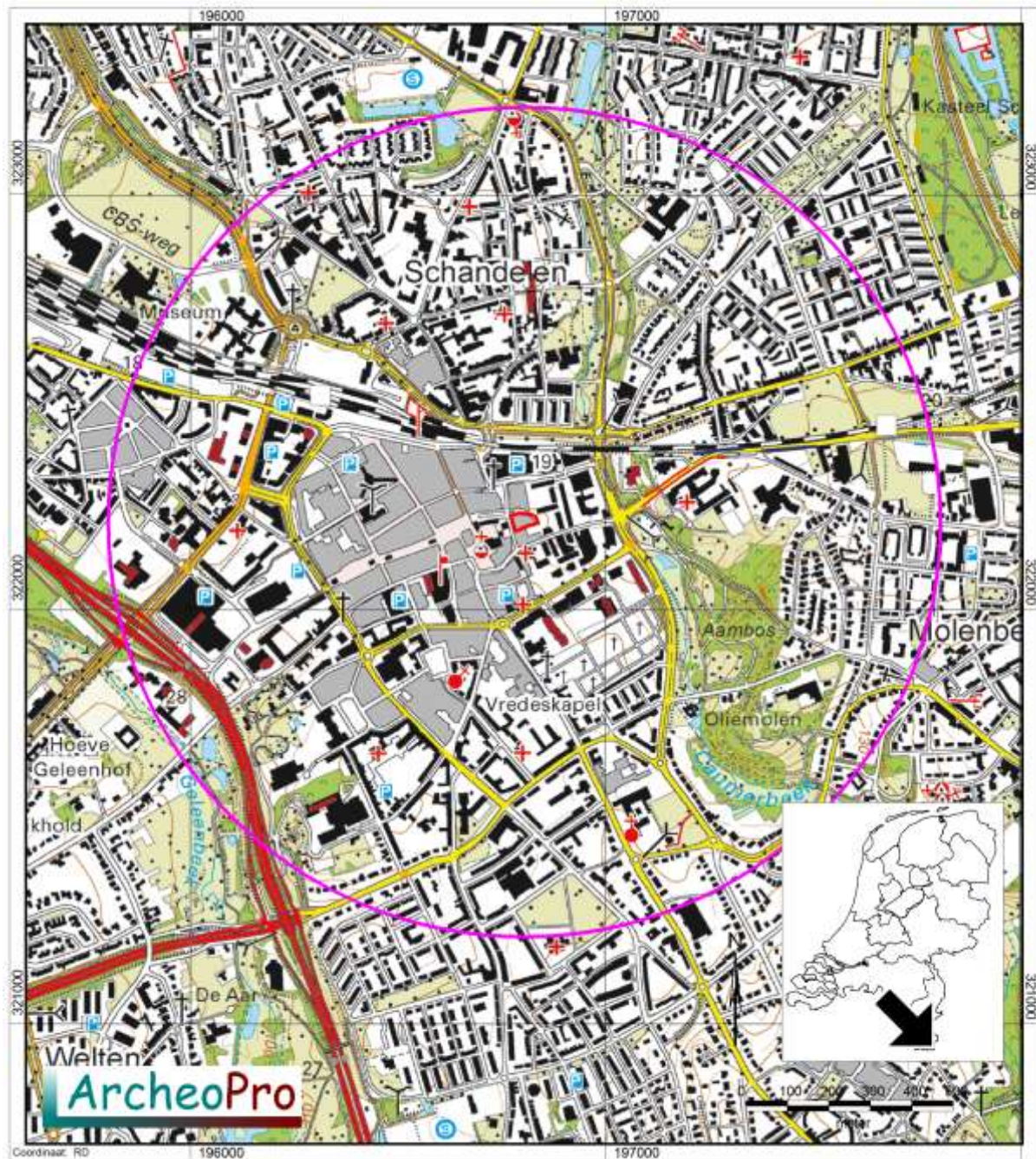
Door (sub)recente bebouwing met kelderverdiepingen en eventuele voorafgaande sloopwerkzaamheden binnen het plangebied is het aannemelijk dat plaatselijk eventuele archeologische resten in meer of mindere mate zijn verstoord en niet meer behoudenswaardig zijn. Dit geldt met name voor het westelijke deel van het plangebied (deelgebied B uitbreiding Nieuwe Nor, figuur 4) dat direct grenst aan de Pancratiusstraat ter plaatse van de kelders onder de bestaande panden. Binnen het noordoostelijke deel van het plangebied (deelgebied A Diana, figuur 4) is de verwachting dat hier een (sub)recente bodemverstoring vanwege het ontbreken van kelderruimten zeer beperkt zal zijn.

Geconcludeerd wordt dat voor het gehele plangebied bestaande uit de deelgebieden Diana en uitbreiding Nieuwe Nor de hoge archeologische verwachting dient te worden gecontinueerd. Op basis hiervan wordt met betrekking tot zowel het deelgebied “uitbreiding nieuwe Nor” als het deelgebied “Diana” aanbevolen om:

- voorafgaand aan de geplande herinrichting een archeologische vervolgonderzoek uit te voeren. Het archeologisch vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven en/of begeleiding van de civieltechnische graafwerkzaamheden dient te worden verricht voorafgaand aan de ondergrondse sloopwerkzaamheden en/of tijdens de ondergrondse sloopwerkzaamheden in de vorm van een op basis van het PvE en bijbehorend gedetailleerd plan van aanpak strikt gereguleerd archeologische vervolgonderzoek.

- voorafgaand aan het opstellen van het PvE ten behoeve van archeologisch vervolgonderzoek de te slopen panden en in het bijzonder de aanwezige kelderruimtes nader te inventariseren en te onderwerpen aan een bouwhistorische verkenning/analyse.

Tevens wordt ten behoeve van een zo zorgvuldig mogelijke uitvoering van het vervolgonderzoek aanbevolen dat de gemeente Heerlen het reeds door Bilan in 2005 op het aangrenzende terrein uitgevoerde archeologisch onderzoek op korte termijn definitief laat uitwerken en rapporteren en (indien tijdig beschikbaar) de bevindingen hiervan onderdeel laat zijn van de ten behoeve van beide deelgebieden op te stellen PvE's en/of eindrapportages.

Figuur 1: De ligging van het plangebied (rood omlijnd) op de moderne topografie. De paarse cirkel geeft de buitengrens van het onderzoeksgebied aan.

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Opdrachtgever:	Woningstichting Weller, Honigmanstraat 102, 6411 LM Heerlen
Contactpersoon:	dhr. M. Linssen
Datum uitvoering veldwerk:	nvt
Archis onderzoeksmelding:	4549199100
Bevoegde overheid:	Gemeente Heerlen
Contactpersoon:	mevr. S. America-Gulpen
Deskundige namens de bevoegde overheid:	Lic. H. Vanneste, regioarcheoloog Parkstad
Bewaarplaats vondsten:	nvt
Bewaarplaats documentatie:	Provinciaal depot Limburg, KB, Archis/e-depot

1.2 Locatiegegevens

Provincie:	Limburg
Gemeente:	Heerlen
Plaats:	Heerlen
Toponiem:	Pancratiusstraat
Globale ligging:	Het plangebied ligt in het historisch centrum van Heerlen. Aan de westzijde wordt het plangebied begrensd door de Pancratiusstraat en aan de noord-, noordoost- en oostzijde door de Hertzdahlstraat. Figuur 1.
Hoekcoördinaten plangebied:	196.772 / 322.188 196.772 / 322.231 196.838 / 322.231 196.838 / 322.188
Oppervlakte plangebied:	0,18 ha
Eigendom:	particulier
Grondgebruik:	Het plangebied is momenteel grotendeels bebouwd. Een klein gedeelte is in gebruik als tuin / binnenplaats. Figuur 5.
Hoogteligging:	116 tot 120 m +NAP
Bepaling locaties:	nvt

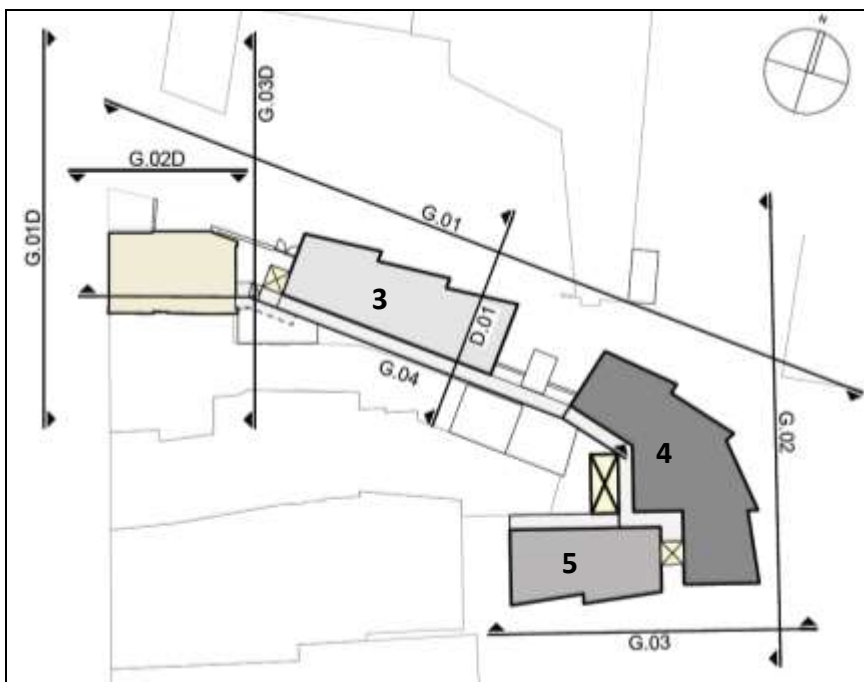
1.3 Aard van de ingreep

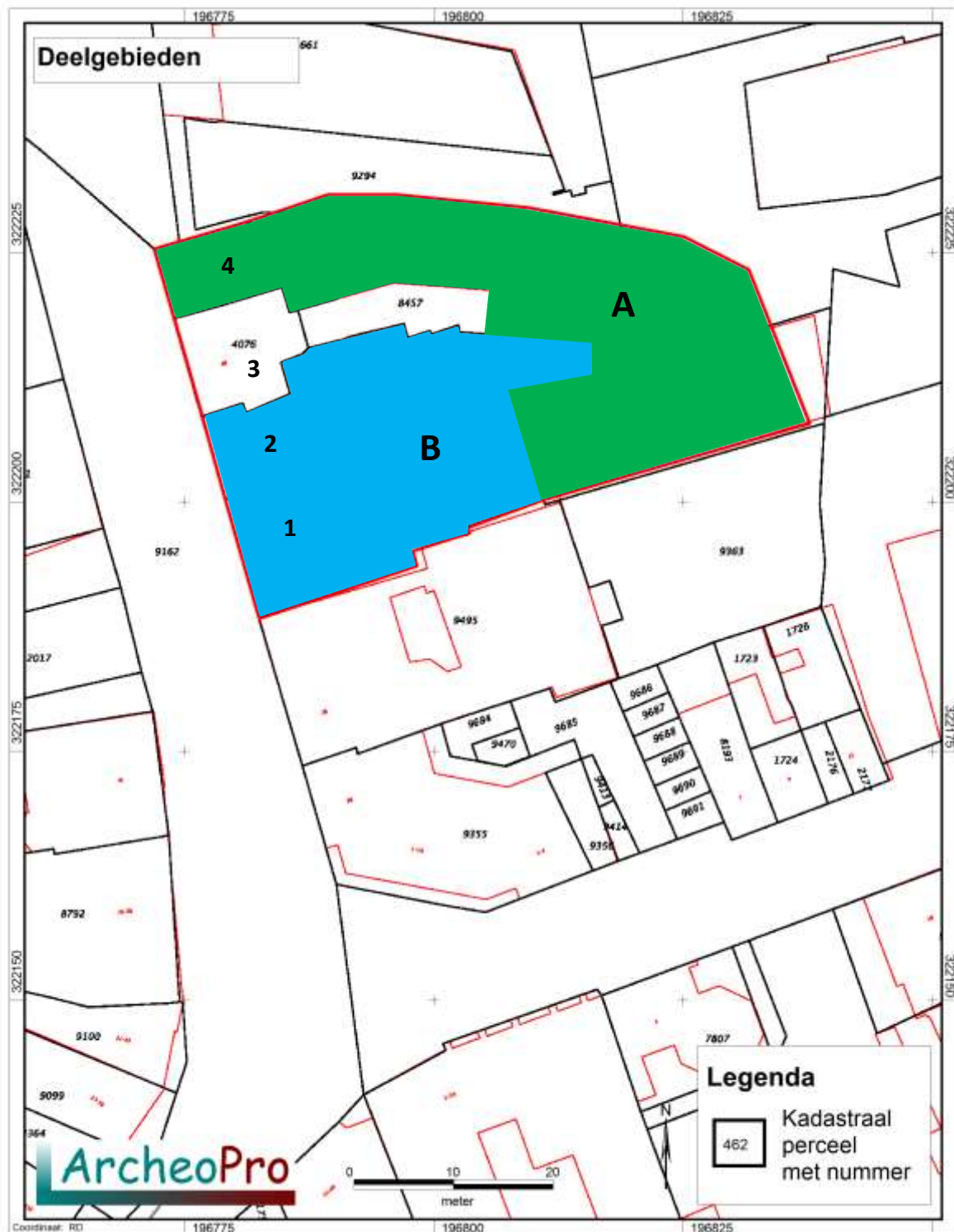
Aard ingreep:	Binnen het plangebied wordt een herontwikkeling voorzien bestaande uit de bouw van studentenwoningen (zgn. urban villa's) binnen deelgebied A (figuur 4) en de uitbreiding van het bestaande poppodium de Nieuwe Nor ter plaatse van de bestaande panden het Kegelpaleis en Studio 54 binnen deelgebied B (figuur 4). Binnen het deelgebied A Diana blijft het bestaande pand Sporthuis Diana aan de Pancratiusstraat behouden (figuur 4, pand nr. 4). Hier worden langs de Hertzdahlstraat drie nieuwe losstaande woonblokken met appartementen aan toegevoegd (zie figuren 2 en 3).
Wijze fundering:	De studentwoningen worden op palen gefundeerd. De funderingswijze van de uitbreiding Nieuwe Nor is nog onbekend.
Onderkeldering:	Geen kelders ter plaatse van de studentwoningen (plan Diana) Een eventuele onderkeldering van de uitbreiding van de Nieuwe Nor (plan gemeente Heerlen) ter plaatse van de te slopen panden Kegelpaleis en Studio 54 (figuur 4, panden 1 en 2) is nog niet bepaald.
Diepte bodemverstoring:	onbekend De bodemverstoring zal in eerste instantie veroorzaakt worden door de sloop van bestaande funderingen en het verwijderen van loze leidingen en kabels. Het funderen op palen leidt tot bodemverstoringen op grotere diepte. Het type funderingspaal bepaalt mede de omvang van de verstoring.
Oppervlakte bodemverstoring:	onbekend
Verwachte wijziging GW-stand:	onbekend
Toekomstige ligging boven- en ondergrondse infrastructuur:	Binnen het deelgebied Diana zijn alle kabels en leidingen bovengronds voorzien. Met betrekking tot het deelgebied uitbreiding Nieuwe Nor is de aard en situering van nieuwe kabels en leidingen nog onbekend.
Toekomstige ligging verharding:	onbekend

Figuur 2: Het plangebied (rood omlijnd) met nieuwe bouwblokken 3 t/m 5 en te slopen panden 1 en 2

Figuur 3: Plankaart Weller met nieuwbouw woonblokken 3 t/m 5

A = Deelgebied **Diana**. Initiatiefnemer/ontwikkelaar: Woningstichting Weller

B = Deelgebied **uitbreiding Nieuwe Nor**. Initiatiefnemer/ontwikkelaar: gemeente Heerlen

1 = kegelpaleis

2 = studio 54

3 = kunsthandel Van Wersch

4 = sporthuis Diana

Figuur 4: Kadastrale kaart met deelgebieden en bestaande panden Pancratiusstraat

1.4 Onderzoek

In juli en oktober 2017 is door ArcheoPro een bureauonderzoek uitgevoerd voor een terrein aan de Pancratiusstraat te Heerlen (gemeente Heerlen). Aanleiding voor het onderzoek is de geplande herontwikkeling van het plangebied waartoe meerdere bestaande panden worden gesloopt en ter plaatse nieuwbouw wordt gerealiseerd gericht op wonen (deelgebied Diana) en op cultuur/horeca (deelgebied uitbreiding Nieuwe Nor); zie figuur 4).

Het bureauonderzoek heeft tot doel om op basis van beschikbare informatie te komen tot een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel. Aanvullend daaraan kan Inventariserend Veldonderzoek plaatsvinden om het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel te toetsen door middel van veldwaarnemingen. Hiermee kan de vraagstelling beantwoord worden of binnen het plangebied archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn en of deze vervolgonderzoek en/of planaanpassing vereisen.

Het plangebied ligt in een gebied waar een gemeentelijk archeologisch beleid is vastgesteld. Op grond van dit beleid valt het plangebied in de zone met een (zeer) hoge archeologische verwachting.¹ Om in deze zone een omgevingsvergunning te kunnen verkrijgen, dient de initiatiefnemer een rapport te overleggen waarin naar oordeel van de bevoegde overheid de archeologische waarde van het plangebied voldoende is vastgesteld. In het kader van dit proces heeft het in dit rapport beschreven onderzoek plaatsgevonden.

In Nederland dient het vaststellen van de archeologische waarde van een plangebied te gebeuren op grond van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 4) en de SIKB BRL 4000, archeologie.² Gemeenten kunnen hierop aanvullende uitvoeringskaders vaststellen. De gemeente Heerlen heeft voor zover bekend echter geen aanvullende uitvoeringskaders vastgesteld voor het uitvoeren van archeologisch vooronderzoek, noch zijn deze voor dit project afzonderlijk opgesteld. Dit onderzoek is dus gebaseerd op de algemene criteria die in de KNA staan geformuleerd.

ArcheoPro voert haar onderzoeken uit conform de hiervoor vastgelegde normen en richtlijnen (KNA 4.0 en SIKB BRL 4000) en is in het bezit van de BRL 4000 certificaten 4002 en 4003. Het onderzoek is uitgevoerd door lic. A.E.M. Van de Water (senior KNA archeoloog), drs. R.P.A. Paulussen (senior KNA archeoloog en senior KNA prospector) en drs. ing. P.J. Orbons (GIS deskundige).

---

¹ Beleidskaart archeologie Gemeente Heerlen, d.d. juli 2017.

² SIKB 2016.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode en bronnen

Het bureauonderzoek wordt uitgevoerd conform de KNA 4.0, protocol 4002. Tijdens het bureauonderzoek wordt door de bestudering van de beschikbare bronnen, kennis vergaard omtrent de bodem en geologie van het onderzoeksgebied en de in en rondom het plangebied aanwezige bekende en te verwachten archeologische waarden. Op basis hiervan wordt op het schaalniveau van het plangebied een locatie specifiek verwachtingsmodel geformuleerd. Dit model kan gedetailleerder zijn dan de verwachtingsmodellen (trefkansen) zoals deze op de gemeentelijke verwachtingskaarten worden gepresenteerd. Eventueel worden ook lokale deskundigen geraadpleegd. Aan de hand van de resultaten van het bureauonderzoek kan de beste aanpak voor het veldonderzoek worden bepaald. Het veldonderzoek heeft tot doel het verwachtingsmodel te toetsen c.q. nader te detailleren.

Het bureauonderzoek kent de volgende onderdelen:

- Afbakenen plan- en onderzoeksgebied en vaststellen consequenties van mogelijk toekomstig gebruik;
- Aanmelden onderzoek bij Archis;
- Beschrijven huidig gebruik;
- Beschrijven historische situatie en mogelijke verstoringen;
- Beschrijven mogelijke aanwezigheid bouwhistorische waarden in de ondergrond;
- Beschrijven bekende archeologische en aardwetenschappelijke waarden;
- Opstellen gespecificeerde verwachting;
- Opstellen rapport bureauonderzoek;

Voor het bureauonderzoek zijn onder andere de volgende bronnen geraadpleegd:

- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
- ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS)
- Archeologische MonumentenKaart (AMK)
- Atlas van topografische kaarten Nederland 1955-1965, 1: 50.000
- Bodemkaart van Nederland 1:50.000
- De geschiedenis van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap, J. Renes 1988
- Gemeente Heerlen, Archeologische beleidskaart
- Geologische kaart van Zuid-Limburg, 1:50.000 (Maasafzettingen)
- Geologische kaart van Zuid-Limburg, 1:50.000 (Oppervlakteafzettingen)
- Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000
- Grote historische atlas van Nederland 1:50.000 1838-1857 (Deel Zuid)
- Grote historische topografische atlas van Nederland, Limburg 1:25.000 1894-1926
- Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)
- Kadastrale minuutplan met aanwijzende tafels, 1832
- Tranchotkaart 1805

Door de opdrachtgever en de gemeente Heerlen zijn op 12 oktober 2017 zowel mondeling als schriftelijk nadere informatie met betrekking tot de afbakening van het plangebied, de indeling in twee deelgebieden, de geplande ontwikkeling en daartoe noodzakelijke

bodemingsrepen aangereikt. Tevens zijn door de gemeente Heerlen delen van historische bouwdoSSIERS digitaal ter beschikking gesteld. De aangeleverde informatie is voor zover relevant geacht, gebruikt ten behoeve van deze rapportage.

Figuur 5: Luchtfoto (2014) met daarop rood omlijnd het plangebied. Langs de zijde Pancratiusstraat worden gesloopt de panden 1 en 2. 1 = Studio 54 (huisnr. 38); 2 = het Kegelpaleis (huisnr. 30). Bron luchtfoto: Google Maps

Figuur 6: Oostzijde Pancratiusstraat. De te slopen panden Studio 54 (huisnr. 38) en het Kegelpaleis (huisnr. 30) zijn rood omkaderd. Foto: R. Paulussen, 12-07-2017

2.2 Geo(morfo)logie en bodem

Heerlen ligt centraal op het smalste deel van de heuvelrug tussen de dalen van de Geleen- en de Caumerbeek in het “bekken van Heerlen”. Figuur 7. Het plangebied ligt op de zuidhelling van het dal van de Caumerbeek. Het bekken van Heerlen is een min of meer ovale depressie die circa 60 m lager ligt dan de omringende lössplateaus en de gebieden met de oude afzettingen. Het bekken is aan de noordzijde van de Kunrade breuk ontstaan in een gebied waarin de kalksteen van de Formatie van Maastricht door tektonische bewegingen circa 60 m is gedaald en waarin vervolgens in het Oligoceen (38 tot 25 miljoen jaar geleden) mariene sedimenten (Formatie van Tongeren en Rupel Formatie) zijn afgezet. Door terugschrijdende erosie vanuit de Geleenbeek en zijtakken daarvan, zijn dikke pakketten van dit erosiegevoelige tertiaire mariene materiaal afgevoerd en ontstond de laagte die nu bekend staat als het bekken van Heerlen. Aan het einde van de laatste twee ijstijden is door de wind löss afgezet. Het pakket löss is 5 tot 10 meter dik (Stiboka, 1990).

Figuur 7. Het Zuid-Limburgse lössgebied met de grote landschappelijke eenheden (plateaus, beekdalen) en in rood de globale ligging van het plangebied. (bron: Kerkstra, 2007)

Volgens de geologische oppervlaktekaart van Zuid-Limburg (figuur 9) ligt het plangebied op een plateaurest met de laatpleistocene eolische lössafzettingen uit het Pleistoceen (eenheid TE1; formatie van Bostel). Binnen deze eenheid kunnen echter ook lokaal secundaire (colluviale) afzettingen uit het Holoceen voorkomen.

Het plangebied ligt volgens de geomorfologische kaart van Nederland (figuur 10) op een lösswand (legenda-eenheid 11/10A4) die de westelijke rand van Caumerbeekdal vormt. Dit is een dalwand met een hoogteverschil van 5 tot 30 meter die bedekt is met löss. De afstand tot de beekdalbodem bedraagt slechts circa 200 m. Direct westelijk van het plangebied ligt een plateaurest bedekt met löss (legenda-eenheid 6H15) en oostelijk loopt een laaggelegen beekdal (legenda-eenheid 3S4).

Op de uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN; figuur 11) wordt de geomorfologische situatie nog duidelijker. De beekdalen (oostelijk als westelijk van het

plangebied) zijn als langgerekte laagtes in het landschap zichtbaar en tussen de beekdalen liggen hoger gelegen ruggen. Dit zijn de plateaurestanten.

Vanwege de ligging van het plangebied in de bebouwde kom van Heerlen is het plangebied bodemkundig niet gekarteerd (figuur 12). Verondersteld wordt dat de bodem in het plangebied uit een lösshellinggrond (code AHI) of (rade)brikgronden bestaat (code BLd6). Lösshellinggronden bestaan voor een belangrijk deel uit secundaire löss, maar ook uit löss in situ. De secundaire löss is in oorsprong eolische löss die door erosie als gevolg van oppervlakkig afstromend water elders weer is herafgezet. Dit type lössafzettingen dat vooral aan de voet van dalhellingen, in dalbodems en in zogenaamde daluitspoelingswaaiers voorkomt wordt aangeduid als colluvium. Hoewel colluviumvorming ook al tijdens het Pleistoceen heeft plaatsgevonden, is deze zeer sterk gerelateerd aan de agrarische ontginning van het gebied. In Zuid-Limburg zijn op basis van eerder onderzoek in ieder geval twee grote fasen van colluviumvorming bekend. De eerste grote fase van colluviumvorming hangt samen met de ontginning van het gebied tijdens de IJzertijd en aansluitend de Romeinse Tijd en de tweede grote colluvium fase hangt samen met de grootschalige ontbossingen tijdens de Volle Middeleeuwen (de Moor 2006; Bunnik, 1999). Waarschijnlijk heeft er ook in vroegere perioden (pre-IJzertijd/Romeins) colluviumvorming plaatsgevonden, maar dan op veel kleinere schaal, omdat de ontginningen ook veel kleinschaliger waren. Ook in recentere tijden heeft er door schaalvergroting in de landbouw nog veel erosie plaatsgevonden op de hellingen en zacht glooiende plateaus. De intensieve erosie heeft vermoedelijk altijd tot veel overlast geleid. De verspoelde löss die veelal via de droge dalen werd afgevoerd, zorgde voor veel modderoverlast in de in beekdalen gelegen nederzettingen. Terwijl in de primaire eolische löss vrijwel altijd textuur B gronden voorkomen, worden de bodems in de secundaire colluviale lössafzettingen gekenmerkt door het ontbreken van een duidelijk profiel (AC-profiel). Deze bodems worden binnen het Nederlandse classificatiesysteem afhankelijk van hun hydrologische kenmerken aangeduid als poldervaaggronden of ooivaaggronden.

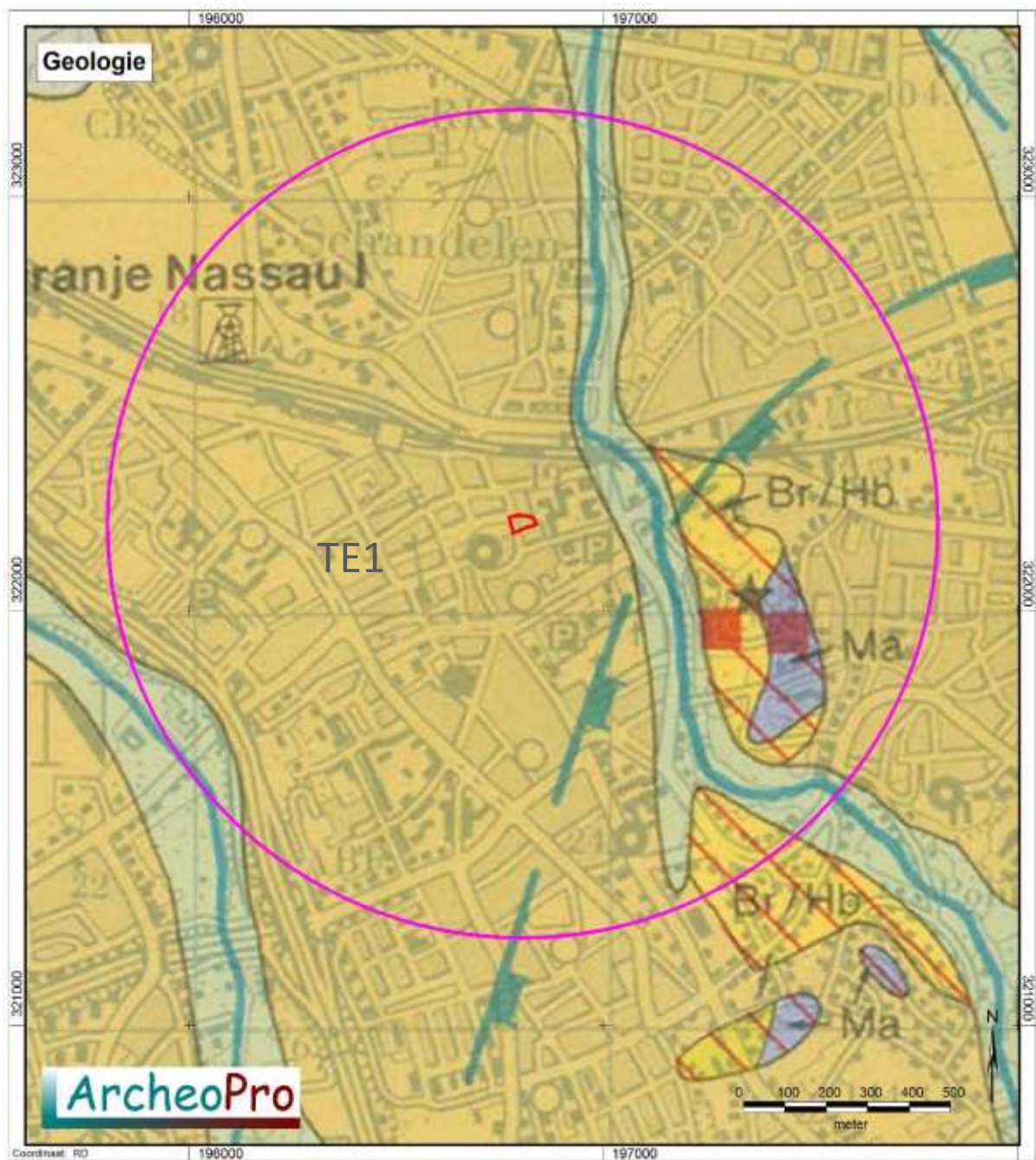
Het is echter ook mogelijk dat bodemverstoring niet of in mindere mate is opgetreden. Dan kunnen in de lössbodems brikgronden ontstaan zijn. Bergbrikbodems (legenda-eenheid BLb6) bestaan uit een sequentie met A-Bt-BC-C horizonten. Deze worden gekenmerkt door de als gevolg van lutum- en ijzeraanrijking relatief vaste roodbruine B-horizont aan of direct onder het maaiveld. Bij bergbrikgronden ontbreekt de E-horizont en doorgaans ook een deel van B-horizont. Indien beide horizonten wel aanwezig zijn, dan is er sprake van radebrikgronden.

2.3 Referentieprofiel

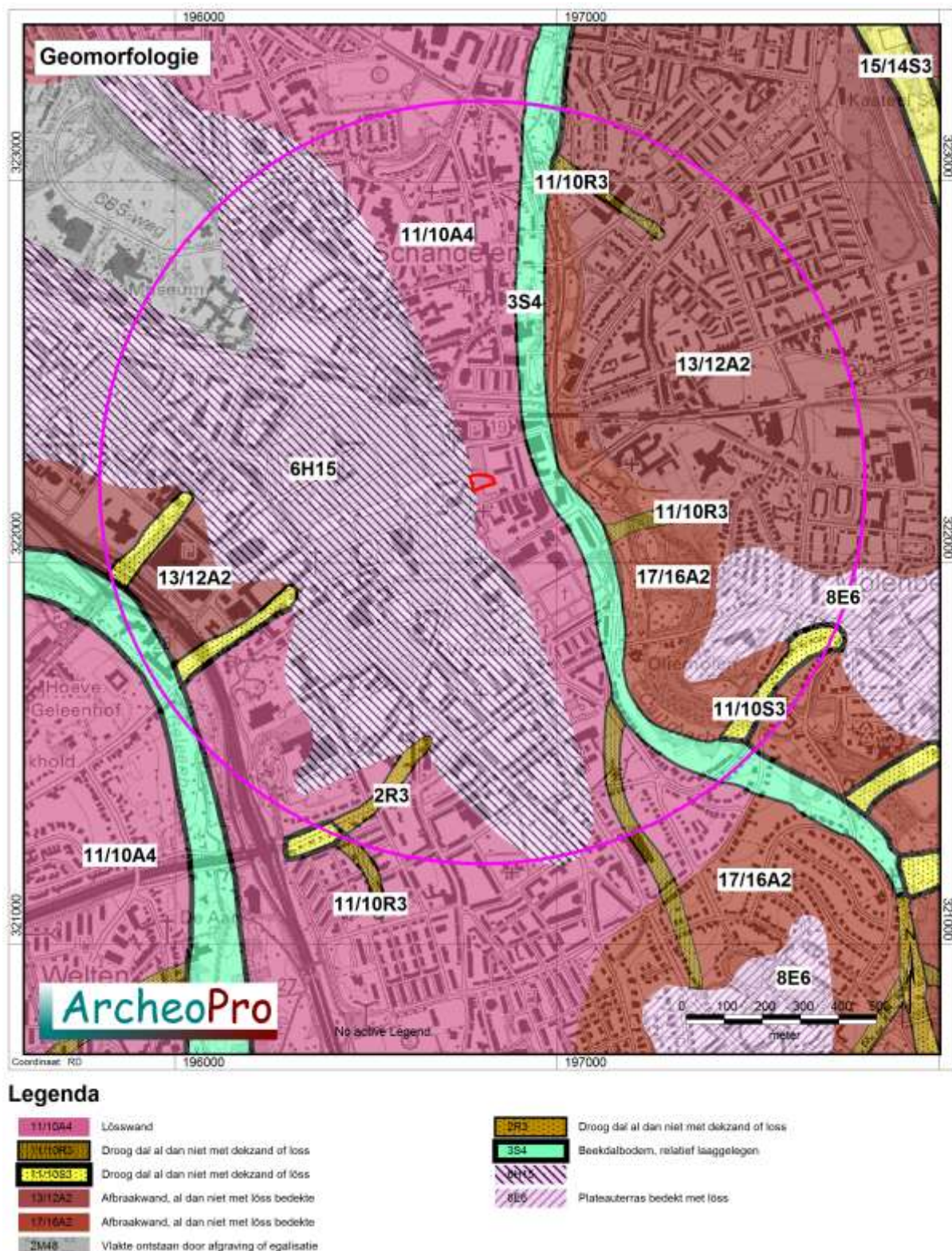
Brikgronden worden gekenmerkt door de aanwezigheid van een 'briklaag', die op minder dan 80 cm -mv begint. Een briklaag is een veelal roodbruine laag waarin door de inspoeling van lutum een textuur-B oftewel Bt-horizont is ontstaan. Deze laag is vrij stug ten opzichte van de bovenliggende A- en E-horizonten. Om als briklaag te kwalificeren dient de lutum-inspoelingshorizont tenminste 15 cm dik te zijn en minimaal 8% lutum te bevatten. De maximaal waargenomen dikte bedraagt ruim 60 cm. Brikgronden komen voor in oude rivierkleigronden maar vooral in de Zuid - Limburgse lössgronden. Radebrikgronden zijn droge (xeromorfe) brikgronden die vooral voorkomen op de hooggelegen, vlakkere plateaus. Door de uitspoeling van lutum en ijzeroxiden is de E-horizont veelal lichter van kleur en ook minder stug. Wanneer door erosie de toplaag is verdwenen en de briklaag aan of nabij het maaiveld ligt, spreekt men van een bergbrikgrond. In radebrikgronden begint de briklaag op 40 tot 50 cm -mv. Komen in de briklaag onder invloed van periodiek meer grondwater duidelijke gleyverschijnselen voor (roestvlekken), dan spreekt men van daalbrikgronden.

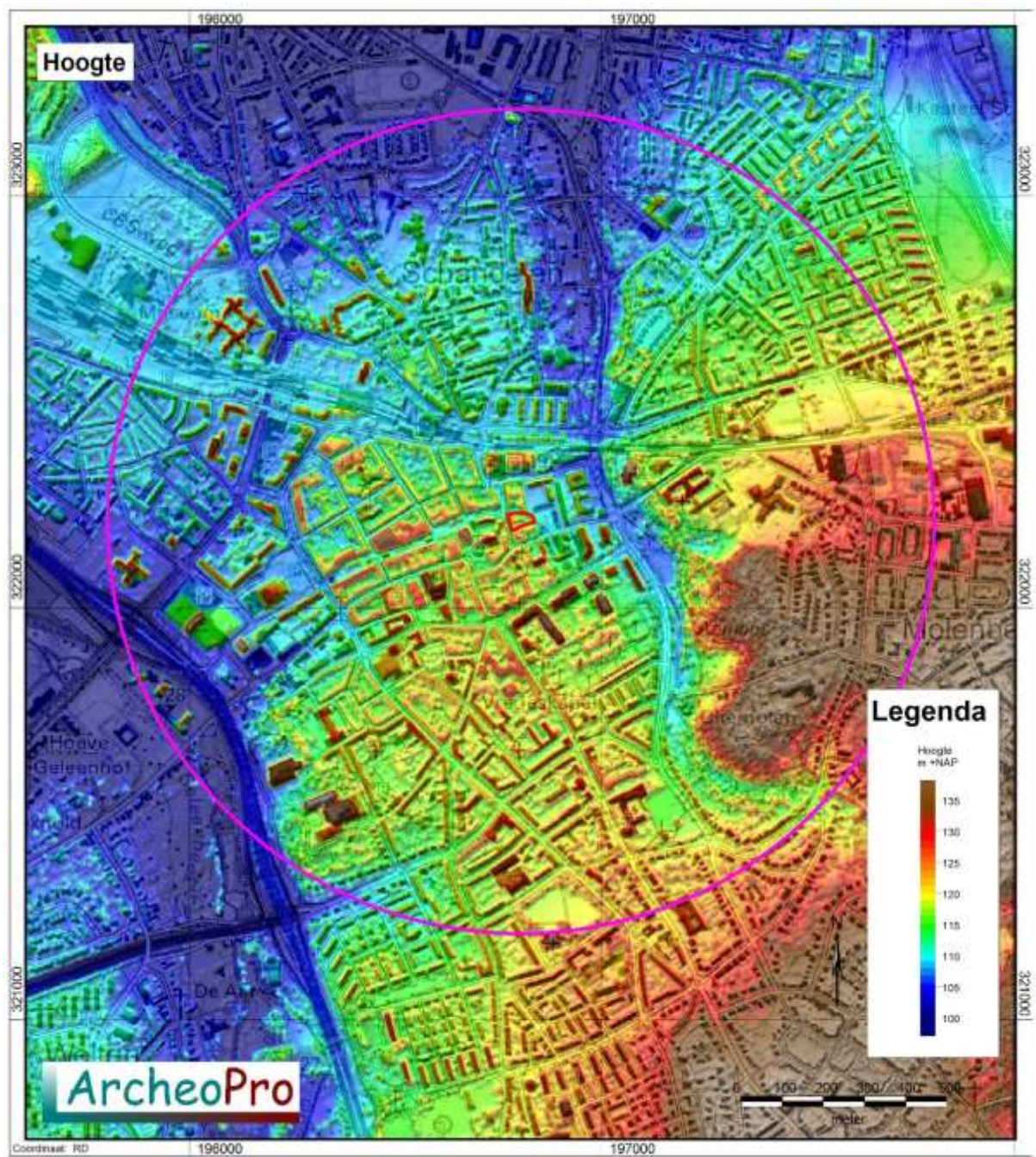
Figuur 8: Voorbeeld van een radebrikgrond onder bouwland in löss bij St. Geertruid. N 50°77' 22" / E 005°44'36". (foto: R. Paulussen).

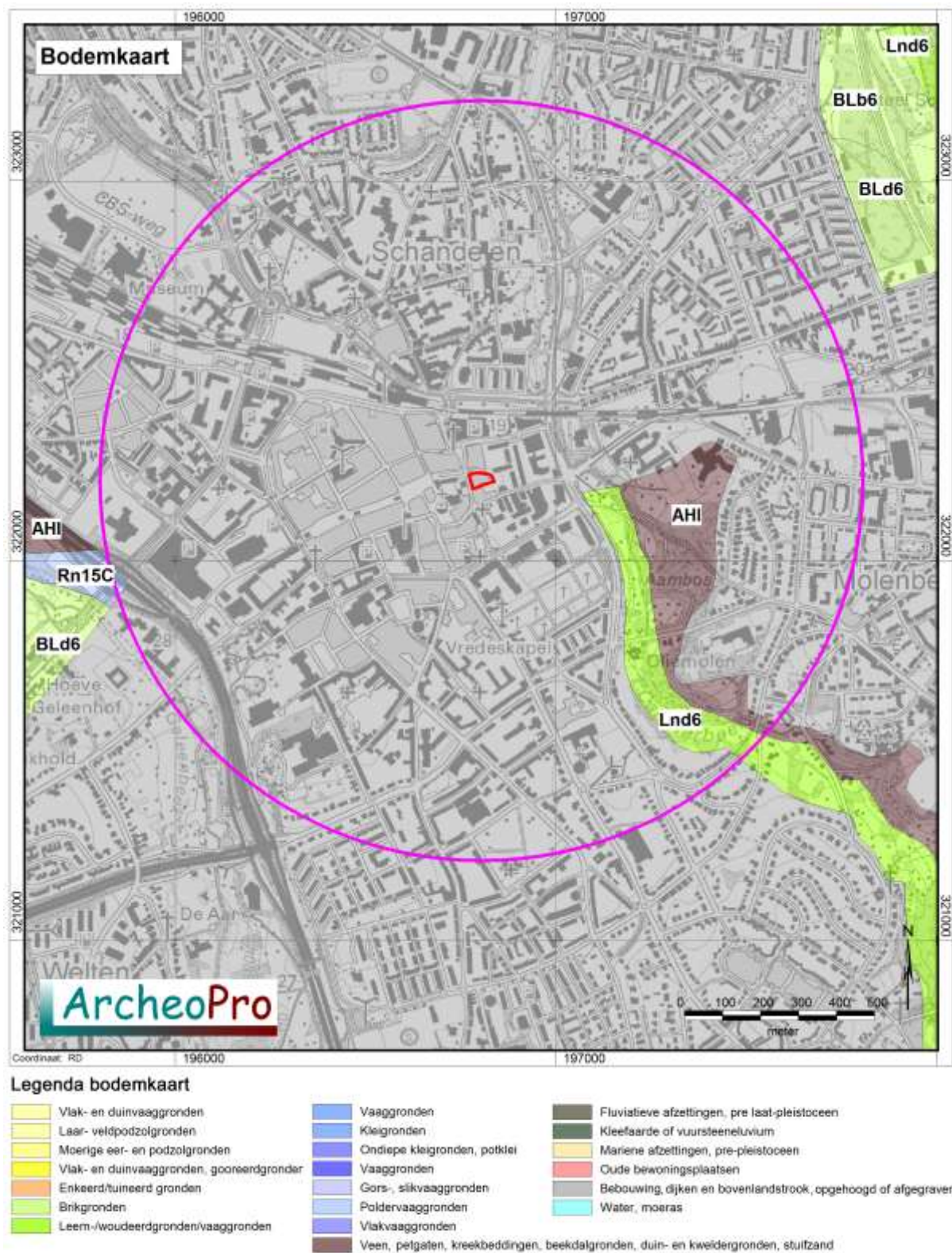
Figuur 9: Uitsnede van de geologische oppervlaktekaart. Het plangebied is rood omlijnd en het onderzoeksgebied is met een paarse lijn aangeduid. Bron: Geologische kaart van Zuid-Limburg en omgeving 1 : 50.00, RGD 1988

Figuur 10: Uitsnede uit de geomorfologische kaart. Het plangebied is rood omlijnd en het onderzoeksgebied is met een paarse lijn aangeduid. Bron: Geomorfologische kaart van Nederland. Staring Centrum/RGD, 1989.

Figuur 11: Uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland. Het plangebied is rood omlijnd en het onderzoeksgebied is met een paarse lijn aangeduid. Bron hoogtekaart: AHN, dataregister Rijkswaterstaat

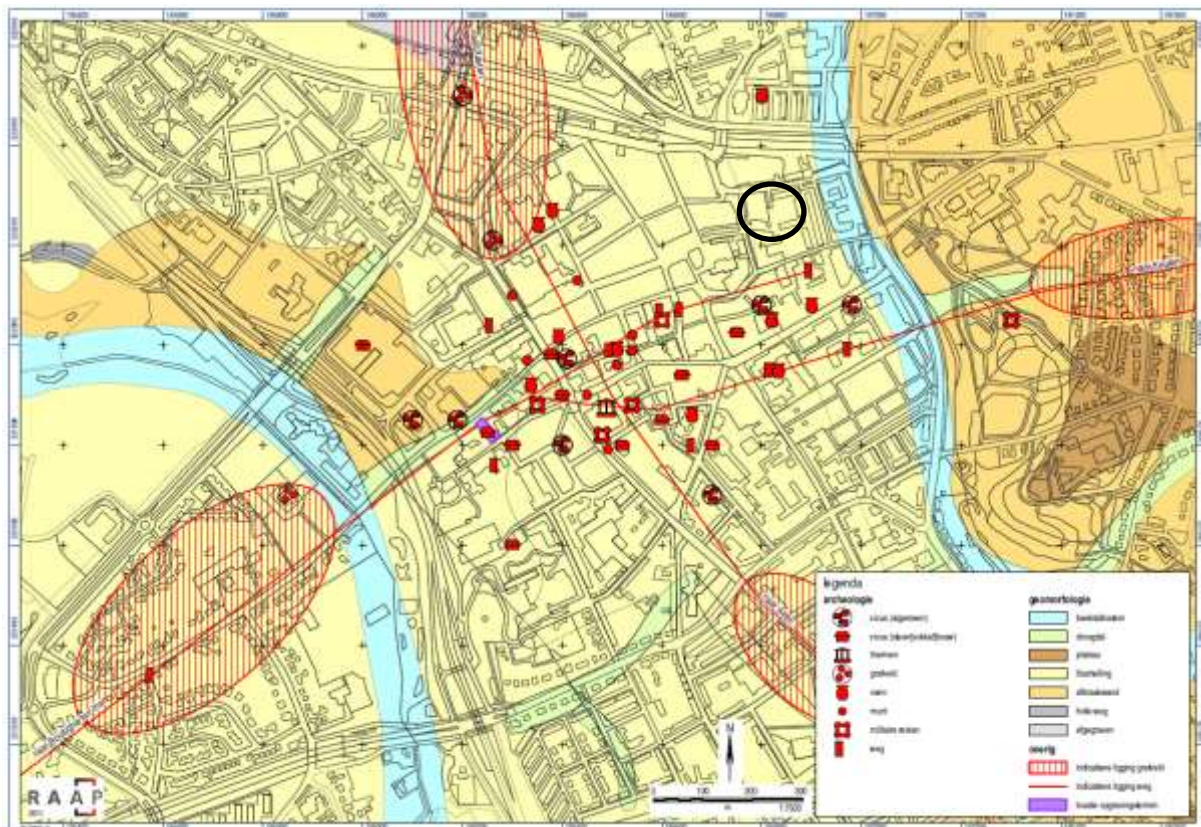

Figuur 12: Uitsnede uit de bodemkaart. Het plangebied is rood omlijnd en het onderzoeksgebied is met een paarse lijn aangeduid. Voor uitleg van de codes, zie hoofdstuk 2.2. Bron: Staring centrum, bodemkaart van Nederland, 1990

2.4 Archeologie

Volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW 3.0, figuur 13) ligt het plangebied in een ongekarteerde zone (vanwege de aanwezige bebouwing). De gemeentelijke kaart (figuur 14) geeft aan het plangebied (en diens ruimere omgeving) een zeer hoge archeologische waarde. Het plangebied ligt immers binnen de oude kern van de oude stad van Heerlen. Deze kern gaat terug tot de Romeinse tijd.

In de Romeinse tijd is Heerlen een burgerlijke nederzetting (vicus Coriovallum) op een kruispunt van twee bovenlokale wegen: de weg van Keulen over Gullik, Heerlen, Maastricht en Tongeren naar Boulogne sur Mer (heden ten dage ook wel als de Via Belgica aangeduid) en de weg van Xanten via Aken naar Trier (Tichelman, 2012; figuur 11). De Via Belgica is vermoedelijk aangelegd tussen 20 en 10 voor Chr. Op een dagmars van Tongeren in oostelijke richting werd een wachtpost ingericht. De wachtpost groeide uit tot een kleine burgerlijke nederzetting (Coriovallum). De weg van Xanten naar Trier is waarschijnlijk tussen 1 en 40 na Chr. aangelegd (Put & Van Dijk, 1998). Zoals zichtbaar op figuur 13 vertakt de Romeinse weg van Maastricht naar Keulen zich binnen de vroegere vicus Coriovallum. Als de noordelijke lokale aftakking wordt doorgetrokken zou deze net ten zuiden van het plangebied lopen.

Figuur 13. Romeins Heerlen: Romeinse vindplaatsen behorend bij de vicus Coriovallum. Bron: Tichelman 2012. De situering van het plangebied is zwart omlijnd.

Vanwege de voor graanproductie geschikte lössgrond werden in de streek grote landbouwbedrijven gesticht: de zogenaamde villa's. Een Romeinse villa (type villa rustica) kan worden omschreven als een agrarisch bedrijf dat over het algemeen bestond uit een

hoofdgebouw met eventuele bijgebouwen en een stuk grond. De villa's produceerden grote hoeveelheden graan. De grote villa's leverden vaak direct aan de afnemers; voor de overige productiebedrijven had Coriovallum een marktfunctie. Bovendien was Coriovallum een centrum van aardewerknijverheid. Inmiddels zijn in Heerlen 43 pottenbakkersovens ontdekt. De pottenbakkersovens lagen zowel buiten als binnen de grenzen van Coriovallum, de ovens buiten de grenzen lagen voornamelijk langs de wegen. Omstreeks 150 na Chr. Bestond Coriovallum uit een bebouwd oppervlak van circa 1000 bij 500 m. Daarbinnen lagen een groot aantal woonhuizen en verschillende openbare gebouwen, waaronder een openbaar badhuis oftewel de thermen (Put & Van Dijk, 1998). Rond 200 na Chr. voltrok zich een ramp voor de regio. Een aanzienlijk deel van de legioenen moest de streek verlaten om in andere delen van het rijk te dienen. Hierdoor werd onder andere de vraag naar graan minder. Vermoed wordt dat de bevolking met circa 25% afnam, waardoor ook de vraag naar graan afnam. Bovendien verslechterde de financiële positie van het rijk. Al deze omstandigheden betekenden het einde van de bloei van Coriovallum. Door het weghalen van de legioenen kregen de aan de andere zijde van de Rijn wonende Germaanse stammen de gelegenheid om het rijk binnen te vallen en te plunderen (Put & Van Dijk, 1998). Pas aan het einde van de 3e eeuw slaagden de Romeinen erin hun gezag in de noordelijke delen van het rijk te herstellen. Coriovallum werd een uitvalsbasis voor ruitereenheden. Rond het gebouw van de thermen werd een oude, opgevulde gracht uitgegraven. Met de vrijgekomen grond werd een wal opgeworpen waarop een houten palissade werd gezet. Dit verdedigingswerk omvat een gebied van 50 bij 200 m. Met de definitieve terugtocht van de Romeinse legers uit Zuid-Limburg vlak na circa 400 na Chr. verloor Coriovallum ook zijn betekenis van weg- en controlepost (Put & Van Dijk, 1998).

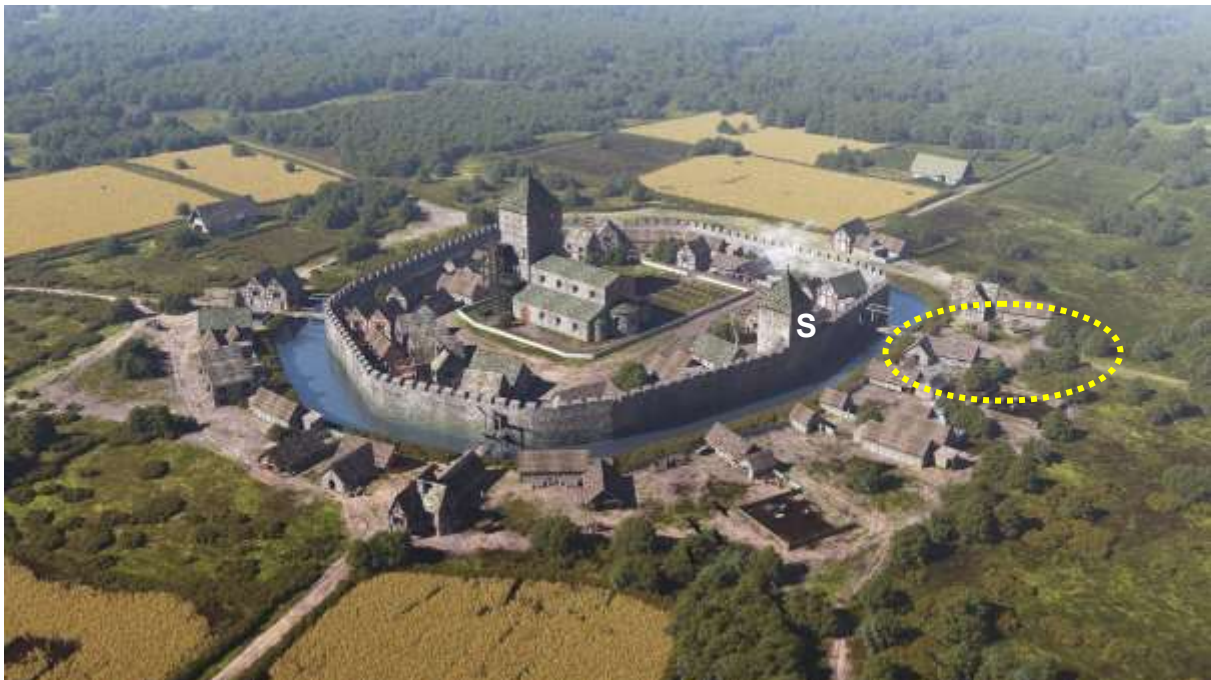
Na de definitieve terugtrekking van de Romeinse legers nam de bevolking in Zuid-Limburg sterk in aantal af. De plateaus raakten weer grotendeels bebost. Of het plangebied ook overwoekerd is geraakt, is onbekend. Het bewoonde gebied was weer ingekrompen tot de meest geschikte plekken, namelijk de dalen van de Maas en de beken. Vondsten in de omgeving van Heerlen tonen aan dat in de regio sprake was van continue bewoning. Na het dieptepunt omstreeks de 6^e eeuw nam de bevolking weer langzaam toe. Vooral tussen circa 650 en 750 lijkt in de noordelijke grensstreken van het Karolingische rijk een snelle bevolkingsgroei te zijn opgetreden. Toch bleven grote onbewoonde gebieden bestaan. In de bewoonde gebieden was landbouw de voornaamste bron van bestaan (Renes, 1988).

De 11e, 12e en 13e eeuw vormden in heel Europa een periode van economische expansie. Bevolkingsgroei en agrarische hoogconjunctuur leidden overal tot ontginningen. Vanuit de oudere nederzettingen aan de beekdalen werden de overgebleven bossen op de plateaus ontgonnen (Renes, 1988).

De graven van Ahr-Hochstaden lieten in Heerlen een omgrachte vesting bouwen (het landsfort). Hierdoor kreeg Heerlen enige publiekrechtelijke vrijheden, waardoor zij een andere status had dan het omringende platteland. Echte stadsrechten heeft Heerlen nooit gehad. De vesting was niet groot; ze omvatte een enigszins ovaal terrein (110 bij 93 m) met een verdedigbare woontoren (de Schelmentoren). Binnen het fort lag tevens een kerk (Pancratiuskerk) met kerkhof en een rij huizen (Renes, 1988). Figuur 14 betreft een reconstructietekening van het middeleeuwse Landsfort met de Schelmentoren tegen de toenmalige ommuring. Aangezien de Schelmentoren nog steeds bestaat kan het plangebied ongeveer op deze reconstructietekening aangeduid worden.

De middeleeuwse burcht van Herle oftewel het Landsfort moet gebouwd zijn in de twaalfde of begin dertiende eeuw en heeft tot in de achttiende eeuw een militaire functie gehad. Het leengoed Heerlen was in 1051 in bezit van Udo, bisschop van Toul en vermoedelijk afkomstig van het geslacht de graven van Ahr-Hochstaden die het leen dan ook uiteindelijk in handen krijgt. In de 13e eeuw is er een strijd gaande tussen Koenraad van Hochstaden,

aartsbisschop van Keulen, en de hertog van Brabant waarbij in 1239 naar het schijnt Heerlen in de as wordt gelegd. In 1244 wordt er een vredesverdrag gesloten tussen Dirk van Ahr-Hoogstaden en de hertog, waarbij de eerstgenoemde de toestemming krijgt om een "munitio" (sterkte of burcht) te herbouwen. In 1318 werd Heerlen als "oppidum" aangeduid, een term die juridisch wordt gezien als voorstadium van een stad. De vesting kon in tijden van nood bescherming bieden aan de bevolking. Na de vrede van Munster (1648) is de vesting vermoedelijk in verval geraakt. In de achttiende eeuw zijn delen van de vestingmuren afgebroken en zijn de grachten en waterlopen in fases gedempt. De schelmentoren, die oorspronkelijk uit Kunrader steen was opgebouwd, dateert van het begin van de twaalfde eeuw en is mogelijk één van de oudste delen van het gehele fort en de kerk. De toren stond aanvankelijk volledig vrij en zou een woontoren zijn voor de graven van Ahr, waarop ze zich in tijden van nood konden terugtrekken. De toren, die in archiefstukken uit 1498 vermeld staat als Bickenstein, bleef staan toen het landsfort verviel en uiteindelijk ontmanteld werd en kreeg de functie van gevangenis die het behield tot 1870.³

Figuur 14: Reconstructietekening door Miko Kriek van het vroegere Landsfort te Heerlen. Uitgaande van de bekende positie van de Schelmentoren (S) zou het plangebied zich globaal binnen de gele cirkel moeten bevinden.

In figuur 15 is de omtrek van het vroegere Landsfort door L. van Hommerich aangeduid op een historisch luchtopname van het historisch centrum van Heerlen in 1952. Het plangebied is globaal aangeduid en ligt juist ten oosten hiervan. Figuur 16 betreft een luchtfoto van de historisch kern van Heerlen uit 1926. Volgens Hommerich (1961) is de voormalige versterkte kern van Heerlen is nog herkenbaar aan het op de voorgrond bestaande cirkelvormige beloop van de Emmastraat (huidige Pancratiusstraat), waarvan de huizen op de gedempte eerste gordelgracht staan. Het plangebied ligt juist ten oosten van deze voormalige gracht

³ www.rijckhey.nl/cultureel-erfgoed/schelmentoren-gevangentoren

Binnen de ovaalvormige witte lijn lag ongeveer Heerlens fort.

(Luchtfoto [redacted]),
Copyright Gem.bestuur Heerlen 1952

Figuur 15: Luchtfoto uit 1952 met aanduiding van de contouren van het voormalige middeleeuwse Landsfort door L. van Hommerich. Het plangebied is rood omlijnd. Bron: van Hommerich, 1961a)

Figuur 16: Luchtfoto uit 1926. De huidige Pancratiusstraat heette destijds Emmastraat en markeert de vroegere gracht rondom het Landsfort. Het plangebied is rood omlijnd. S = Schelmentoren. Bron: van Hommerich, 1961a)

De rijke bewoningsgeschiedenis van Heerlen heeft duidelijk zijn weerslag op het aantal archeologische waarnemingen. Een deel van de archeologische waarnemingen is opgenomen in het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de RCE. In bijlage 1 is de tabel met ARCHIS-informatie opgenomen. Een nog groter deel van de waarnemingen is gearriveerd in het archeologisch archief van het Thermenmuseum. De voor onderhavig onderzoek relevante waarnemingen hebben met name betrekking op gebouwen, wegen en watergangen uit de Romeinse tijd en de middeleeuwen. In Heerlen zijn veel restanten van Romeinse wegen ontdekt. Het is echter niet altijd duidelijk wat voor type weg het betreft. Zo is er sprake van heerbanen, secundaire wegen en wegen die behoorden tot het stratenplan van Coriovallum.

Uit de directe omgeving van het plangebied zijn bijzonder veel vondstlocaties en vijf archeologische monumenten bekend (monumentnummers 5576, 15097 en 15771, 16508 en 16509; figuur 17. Drie van deze archeologische monumenten hebben betrekking op een Romeinse nederzetting, legerplaats en weg (nrs. 5576, 15097 en 15771). De AMK-nummers 16508 en 16509 betreffen de middeleeuwse kern van Heerlen. De meeste geregistreerde vondsten en waarnemingen kunnen echter in verband worden gebracht met de Romeinse bewoningsgeschiedenis en het zou in het kader van deze studie te ver leiden al deze vondsten apart te bespreken. Oorzaak voor de oververtegenwoordiging van vondsten en waarnemingen uit de Romeinse tijd is zeer waarschijnlijk de vooringenomen onderzoekshouding en -verwachting gericht op het opsporen en aantreffen van Romeinse resten. Dit heeft er toe geleid dat met name in de decennia voorafgaand aan de zogenaamde Malta-onderzoeken die sinds 2007 zijn uitgevoerd door commerciële bureaus, tijdens graafwerkzaamheden archeologische resten uit andere perioden minder zorgvuldig zullen zijn geregistreerd of zelfs zijn genegeerd. Met name de middeleeuwse geschiedenis van Heerlen is daardoor nog relatief onderbelicht gebleven.

Grenzend aan het plangebied is reeds archeologisch onderzoek uitgevoerd volgens de informatie van Archis. Het betreft een bureauonderzoek met verkennend booronderzoek van RAAP uit 2005 en een opgraving van BILAN eveneens uit 2005.

In 2005 heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau een vooronderzoek uitgevoerd.⁴ Figuur 11 geeft de situering van het onderzochte gebied weer ten opzichte van het huidige plangebied.

Hierbij is geconstateerd dat de archeologische verwachting ter plaatse bestaat uit:

- Een lage tot middelhoge verwachting voor vindplaatsen van jagers-verzamelaars.
- Een middel hoge tot hoge verwachting voor vindplaatsen uit de periode Neolithicum t/m de Late Middeleeuwen.
- Een hoge verwachting voor vindplaatsen uit de Romeinse Tijd en de Volle en Late Middeleeuwen en voor een lokale aftakking van de Romeinse weg van Boulogne sur Mer naar Keulen.

Er werd aanbevolen om dwars over het betreffende perceel ter plaatse van de huidige Nieuw Nor een proefsleuf van vier meter breed te graven om de mogelijke archeologische resten in kaart te brengen. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden later dat jaar, gevolgd door een opgraving (BILAN 2005). Tijdens dit onderzoek zijn resten vanaf de vroege middeleeuwen D (900-1050 AD) tot en met de nieuwe tijd aangetroffen vanaf maaiveldniveau tot circa 2 m -mv. Uit het evaluatierapport (Vanneste en van Waveren, 2006) blijkt dat tijdens het onderzoek grote aantallen archeologische resten in de vorm van materialen, sporen en ophooglagen zijn aangetroffen daterend uit de periode vroege

---

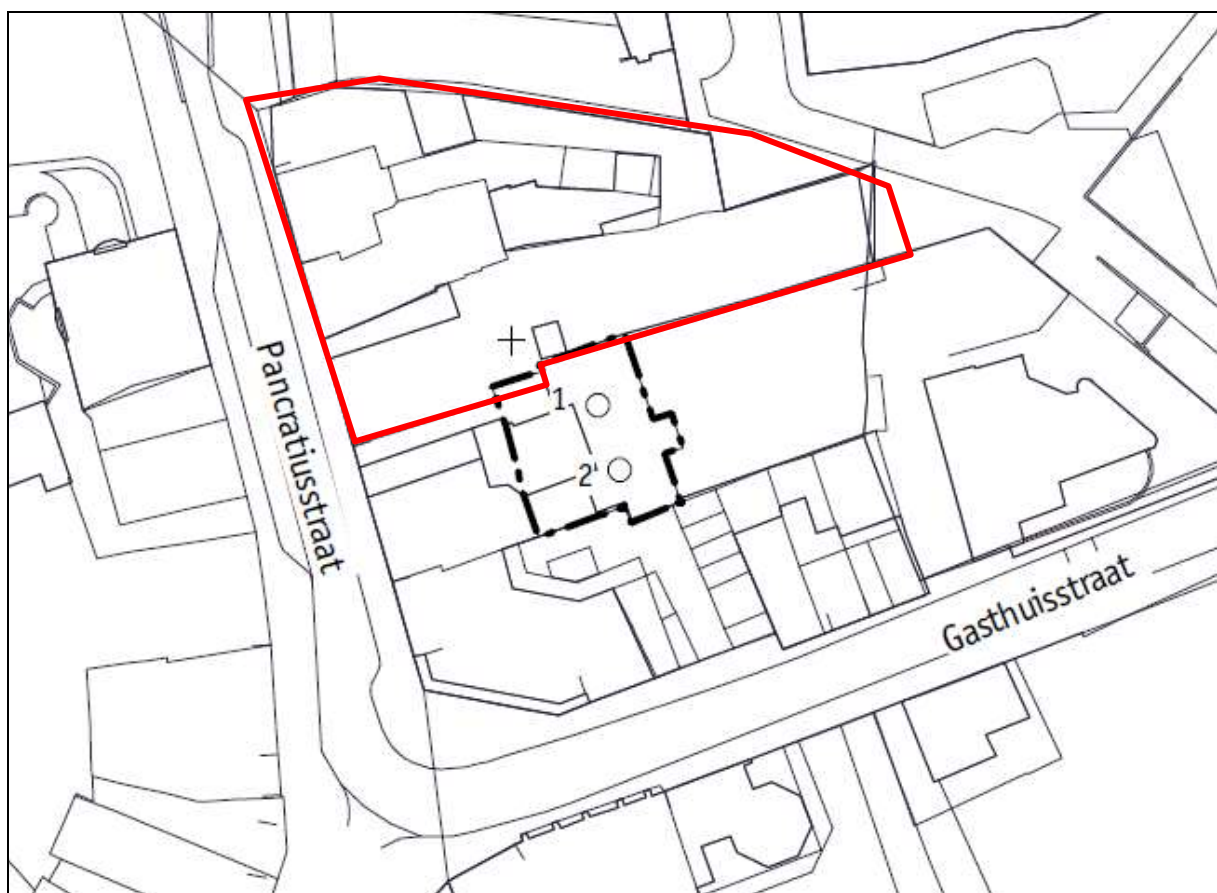
⁴ Moonen 2005a.

middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Er is ook sterk verweerd Romeins aardewerk aangetroffen maar enkel intrusief in een secundaire context. Het vermoeden dat er Romeinse sporen aanwezig zouden zijn kon uiteindelijk niet worden bevestigd. Het onderzoek heeft wel een continue bewoning aangetoond vanaf de vroege middeleeuwen tot heden. Tijdens het onderzoek is circa 200 m² opgegraven. Daarbij zijn in totaal 212 sporen gedocumenteerd.

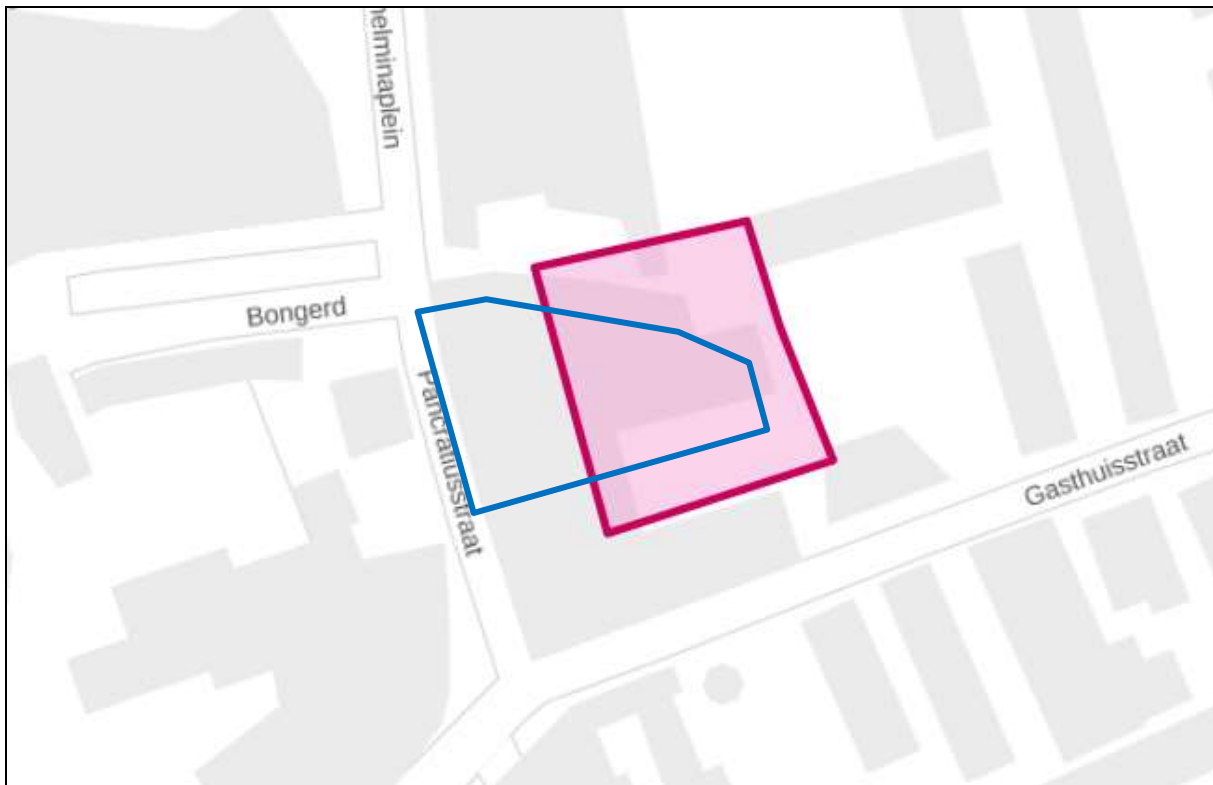
Figuur 12 geeft de situering van het door Bilan onderzochte gebied weer ten opzichte van het huidige plangebied zoals aangeduid in ARCHIS 3. Hieruit lijkt het alsof het oostelijke deel van het plangebied destijds reeds is onderzocht. Opvallend is echter dat de situering van het door Bilan onderzochte terrein niet overeenkomt met het eerder door RAAP onderzochte terrein. Het Bilan-onderzoek is tot op heden nog niet uitgewerkt tot een definitief rapport. De situering in Archis van het door Bilan destijds onderzochte terrein is echter niet correct. Het onderzochte terreindeel ligt volledig buiten het plangebied. De Archismelding dient te worden gecorrigeerd (mond. med. H. Vanneste).

Tijdens een recent bezoek van gemeentelijk ambtenaar L. Moonen aan het te slopen pand Studio 54 werden in de kelderruimte van dit pand oude muurresten waargenomen die van voor de bouw van het huidige pand dateren (zie figuur 19). Een nadere beschrijving van deze resten ontbreekt vooralsnog.

In het tijdschrift "Het land van Herle" (16^e jaargang, afl. 1, jan-mrt 1967) schrijft L. van Hommerich dat hij verwacht dat ook onder het Sporthuis Diana (Pancratiusstraat) resten van de walmuur aanwezig moeten zijn.

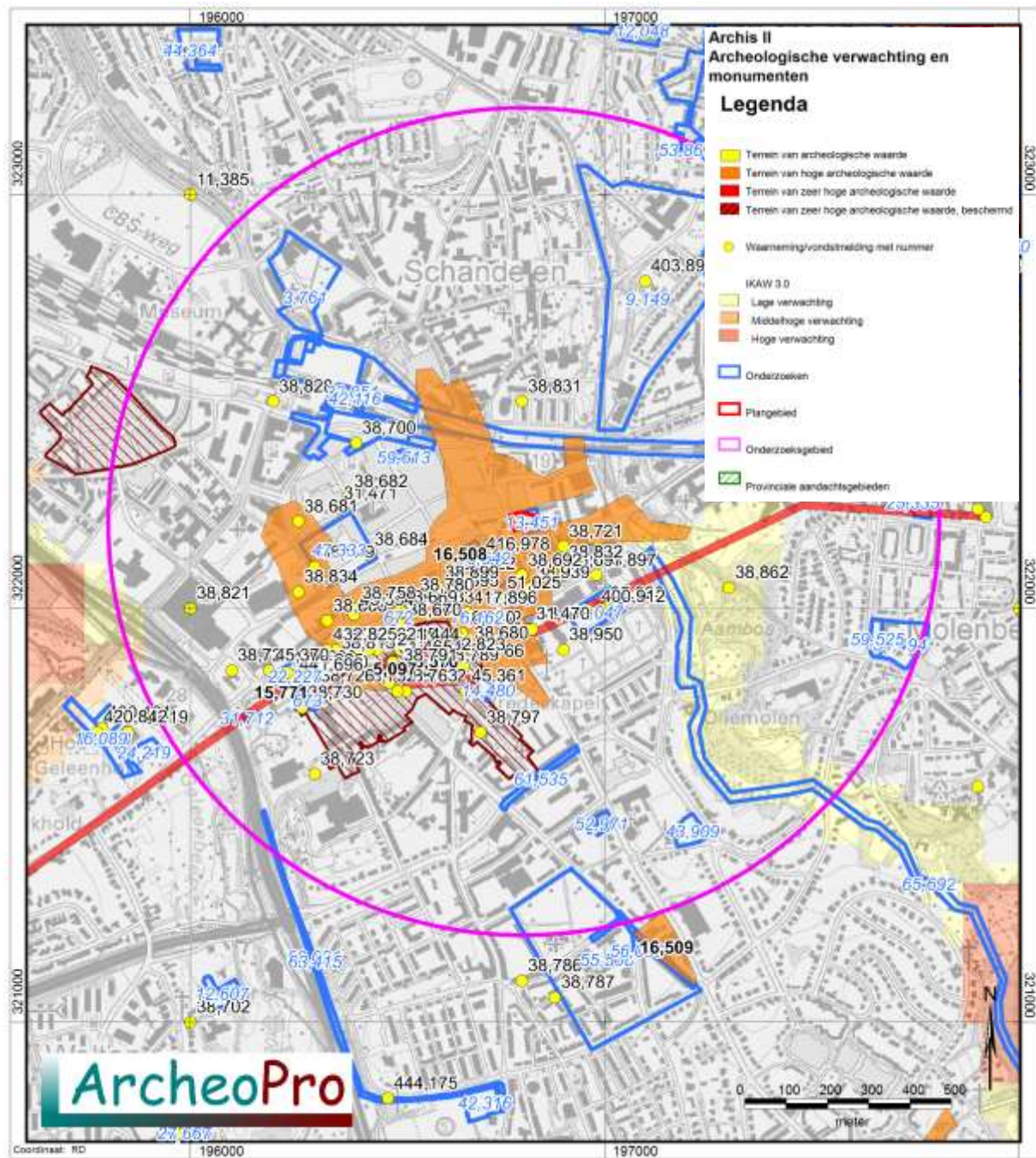
Figuur 17. Het plangebied van het RAAP-onderzoek in 2005. Het huidige plangebied is rood omlijnd.

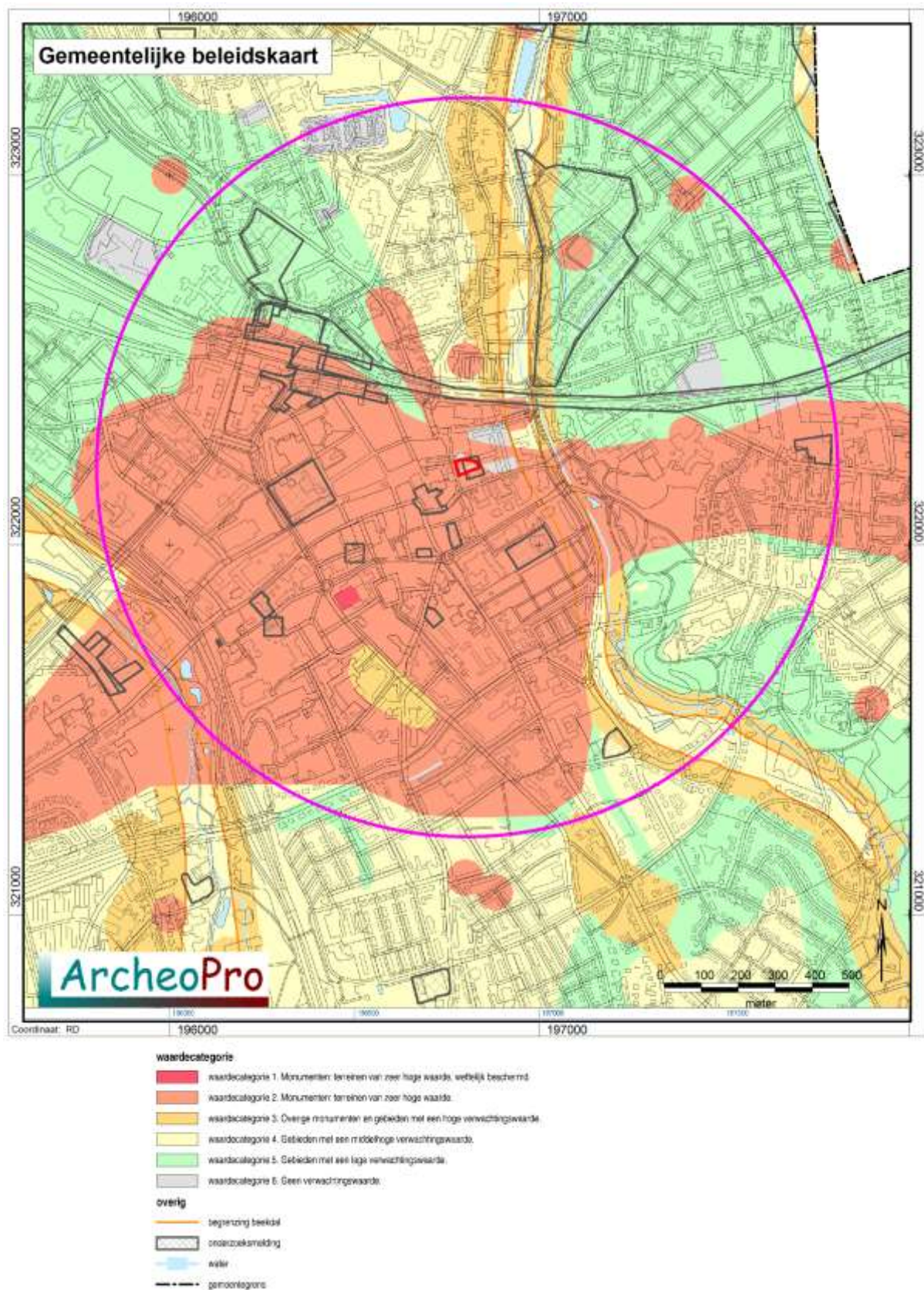
Figuur 18. Uitsnede uit ARCHIS 3 met de aanduiding van de situering van het BILAN-onderzoek in 2005. Het huidige plangebied is blauw omlijnd.

Figuur 19. Oude muurresten in de kelder onder het pand Studio 54 (Pancratiusstraat 38). Foto: L. Moonen, gemeente Heerlen)

Figuur 20: Kaart met Archis-gegevens (Archis 3) d.d. juli 2017. Het plangebied is rood omlijnd en de paarse cirkel geeft de buitengrens van het onderzoeksgebied aan.

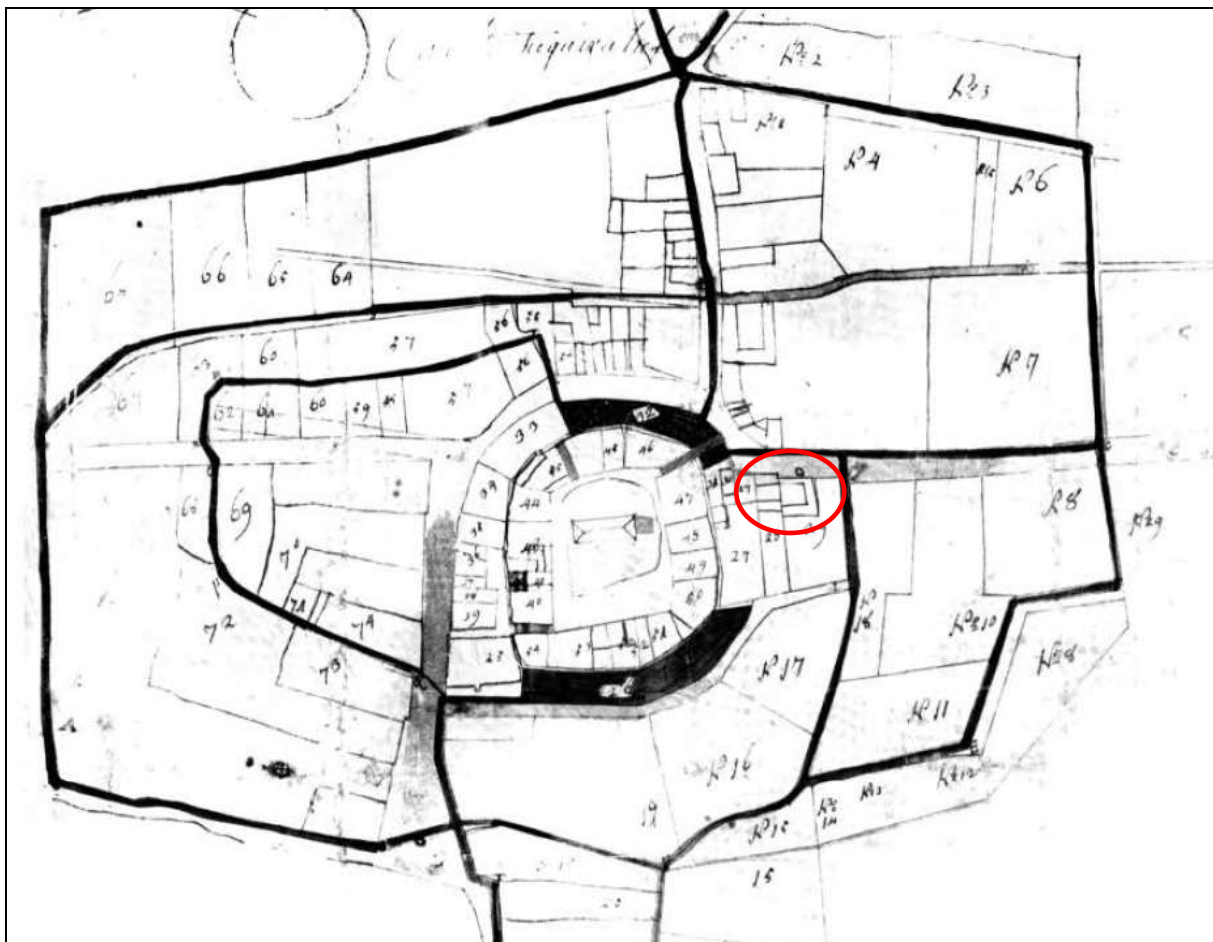

Figuur 21: Uitsnede uit de gemeentelijke beleidskaart. Het plangebied is rood omlijnd en de paarse cirkel geeft de buitengrens van het onderzoeksgebied aan.

2.5 Historie

De oudste schriftelijke vermelding van Heerlen dateert uit omstreeks 1049 met de komst van paus Leo IX naar Voerendaal (Jamar, 1985, p. 89). In hoeverre er sprake was van een nog oudere vroegmiddeleeuwse nederzetting is niet bekend.

Een van de oudere, meer gedetailleerde kaarten/plattegronden van het historisch centrum van Heerlen dateert volgens van Hommerich (1961b) van rond het jaar 1760-1769, destijds opgemaakt door de beëdigd landmeter J. P. Mertens (figuur 22). Jamar (1985) dateert deze kaart in 1786. Op deze kaart is te zien dat het plangebied destijds in een aantal kleine percelen was opgedeeld. Ten noorden en ten oosten van het plangebied lopen gegraven watergangen die in verbinding staan met een gedeelte van de gracht rondom het voormalige landsfort. De grachten werden gevoed vanuit de Caumerbeek. Delen van de grachten waaronder de gracht grenzend aan het plangebied zijn rond die tijd reeds gedempt.

Figuur 22: Plattegrond van het historisch centrum van Heerlen uit 1760-1769. De globale situering van het plangebied is aangeduid met de rode cirkel.

In het begin van de 19^e eeuw was Heerlen duidelijk nog een dorp, maar toch was er ook toen reeds sprake van een zekere centrumfunctie. Hoofdmiddel van bestaan was echter de landbouw. Op de Tranchotkaart uit 1807 (figuur 15) is het plangebied aan de zijde van de huidige Pancratiusstraat bebouwd. Het achterterrein (oostelijke deel van het plangebied) is aangeduid als tuin en fruitweide. Maar hoe verder weg van de kern (die net westelijk van

het plangebied ligt), des te meer het landschap agrarisch wordt. Aan de oostzijde van het beekdal van de Caumerbeek liggen de grotere akkergebieden. Pal ten westen van het plangebied ligt de Romaanse Pancratiuskerk (rijksmonument 21228) die waarschijnlijk in oorsprong uit de 10^e of 11^e eeuw dateert. De plattegrond laat duidelijk nog de cirkelvormige contour van het vroegere landsfort zien met kerk centraal. Duidelijk is ook een doorgaande noord-zuid route via de Pancratiusstraat langs de westzijde van het plangebied en een oost-west route, eveneens via de huidige Gasthuisstraat, de Pancratiusstraat en de Geleenstraat. Opvallend is het verschil in deze tussen de kaart uit 1786 en de Tranchotkaart. Op de eerstgenoemde 18^e eeuwse kaart lijkt de Geleenstraat meer noordelijk te liggen dan dat in werkelijkheid het geval is.

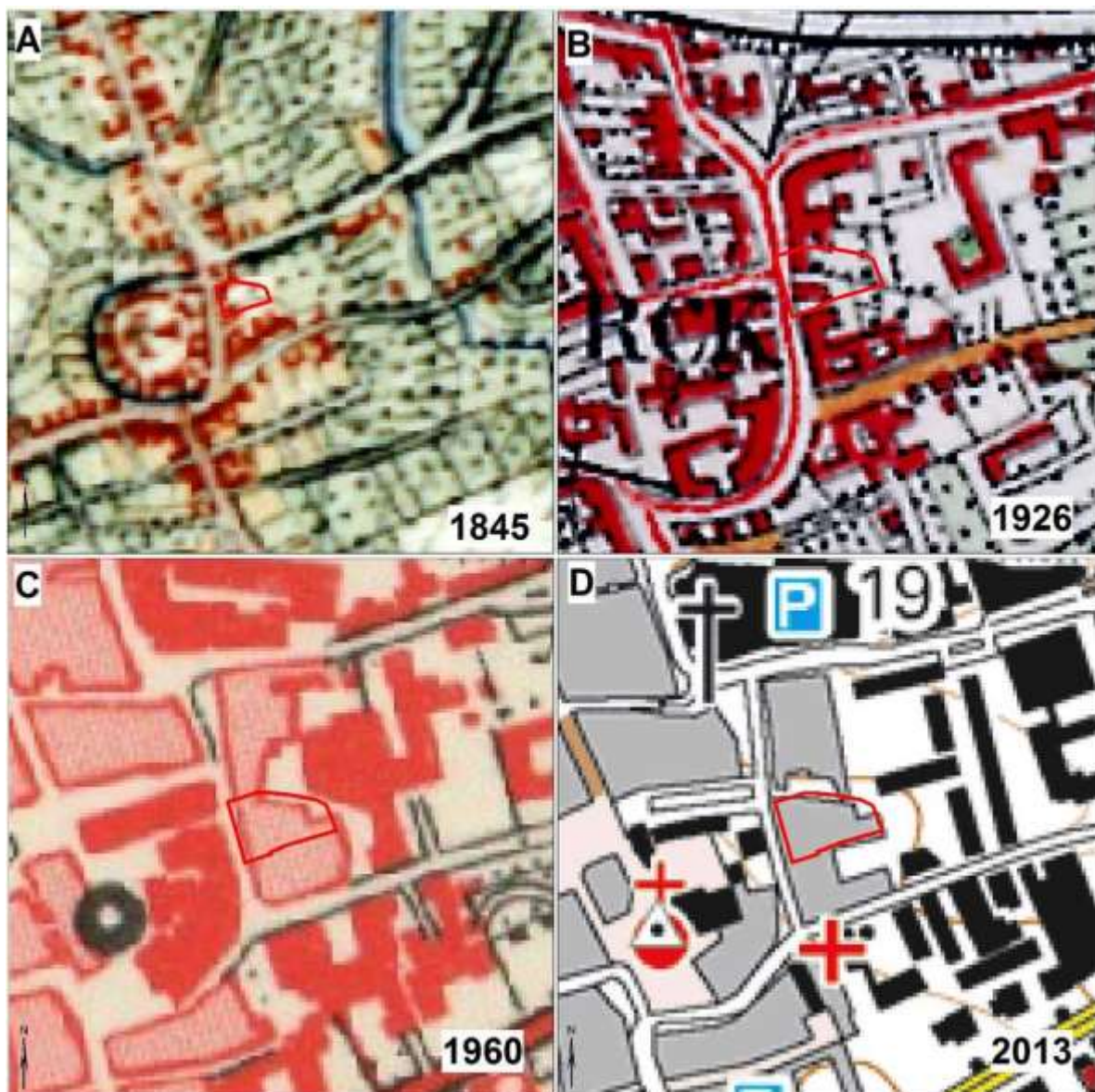
Figuur 23: Uitsnede uit de Tranchotkaart van 1805. Het plangebied is rood omlijnd.

Figuur 24: Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1832 met de contouren van het plangebied

Het gebied is op de kadastrale minuut van circa 1830 (figuur 24) aangeduid als 'Op de dorp'. Het onderstreept de nabije ligging bij de historische kern van Heerlen, maar geeft tegelijk ook aan dat het op de rand van de bebouwingskern ligt. Ook op de kadastrale minuut is de westelijke helft van het plangebied bebouwd en de oostelijke helft is onbebouwd. Het betreft grote percelen, wat een agrarisch (huisakker, fruitweide, boomgaard) doet vermoeden.

Figuur 25 toont achtereenvolgens topografische kaarten van het onderzoeksgebied uit 1845, 1926, 1960 en 2013. Op deze kaarten is vooral de grote verstedelijking van het gebied te zien. Daar waar de bebouwing midden 19de eeuw nog beperkt was tot een 'klein' gebied rond de Pancratiuskerk is deze vanaf de 20ste eeuw erg uitgebreid. Hierbij is ook de kleinschaligheid van de gebouwen (eengezinswoningen) steeds meer en meer veranderd in grote woonblokken. Door de verstedelijking is ook het natuurlijke landschap ernstig aangepast. De Caumerbeek en diens dal is geheel niet meer inzichtelijk in het landschap. En ook het agrarische (open) karakter is verdwenen. In deze hele verandering is het plangebied meer en meer bebouwd geraakt. Momenteel staat er aan de westzijde (langs de Pancratiusstraat) (sub)recente bebouwing.

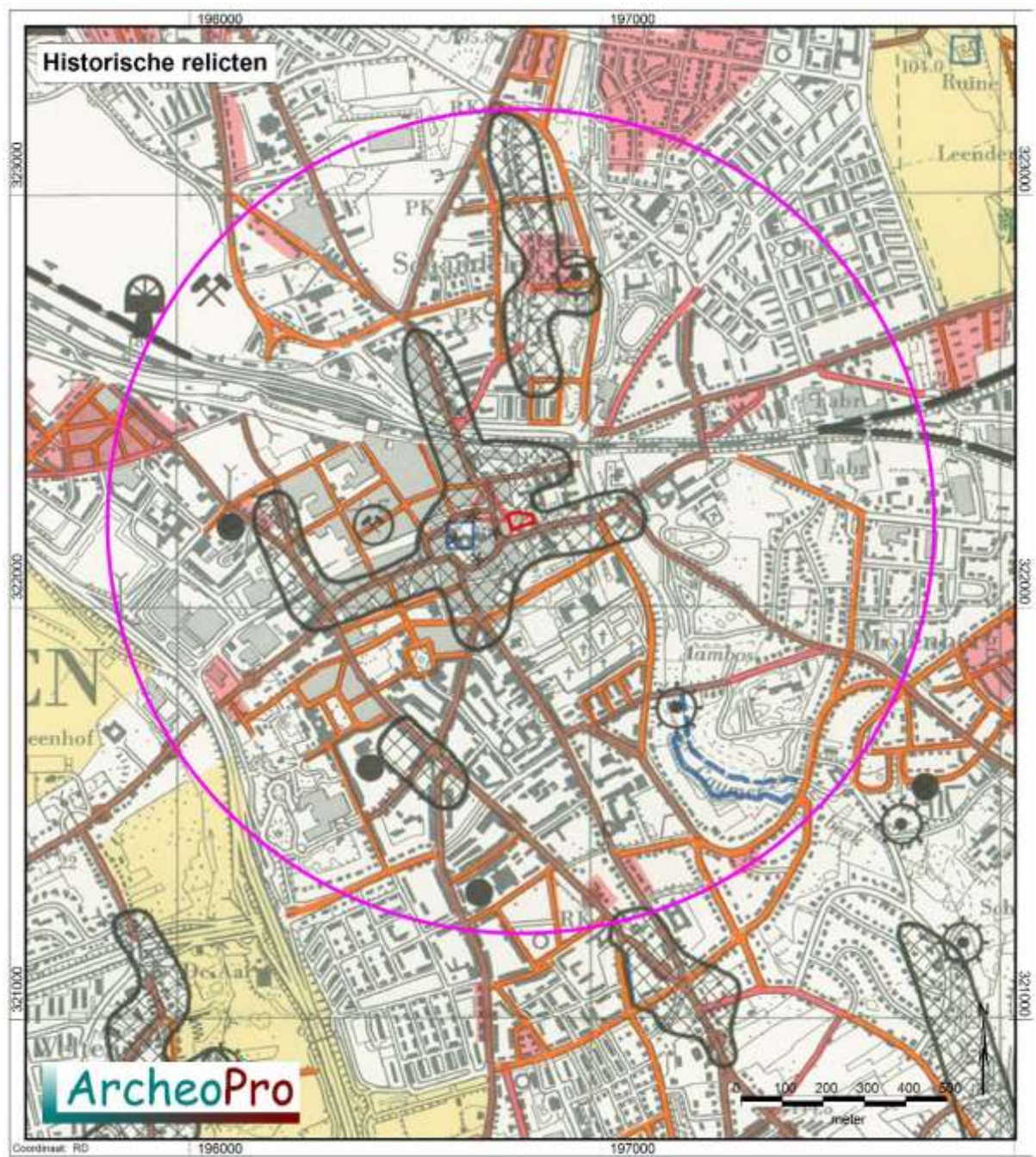
Figuur 25: Uitsneden uit de topografische kaarten uit achtereenvolgens: 1845, 1926, 1960 en 2013.

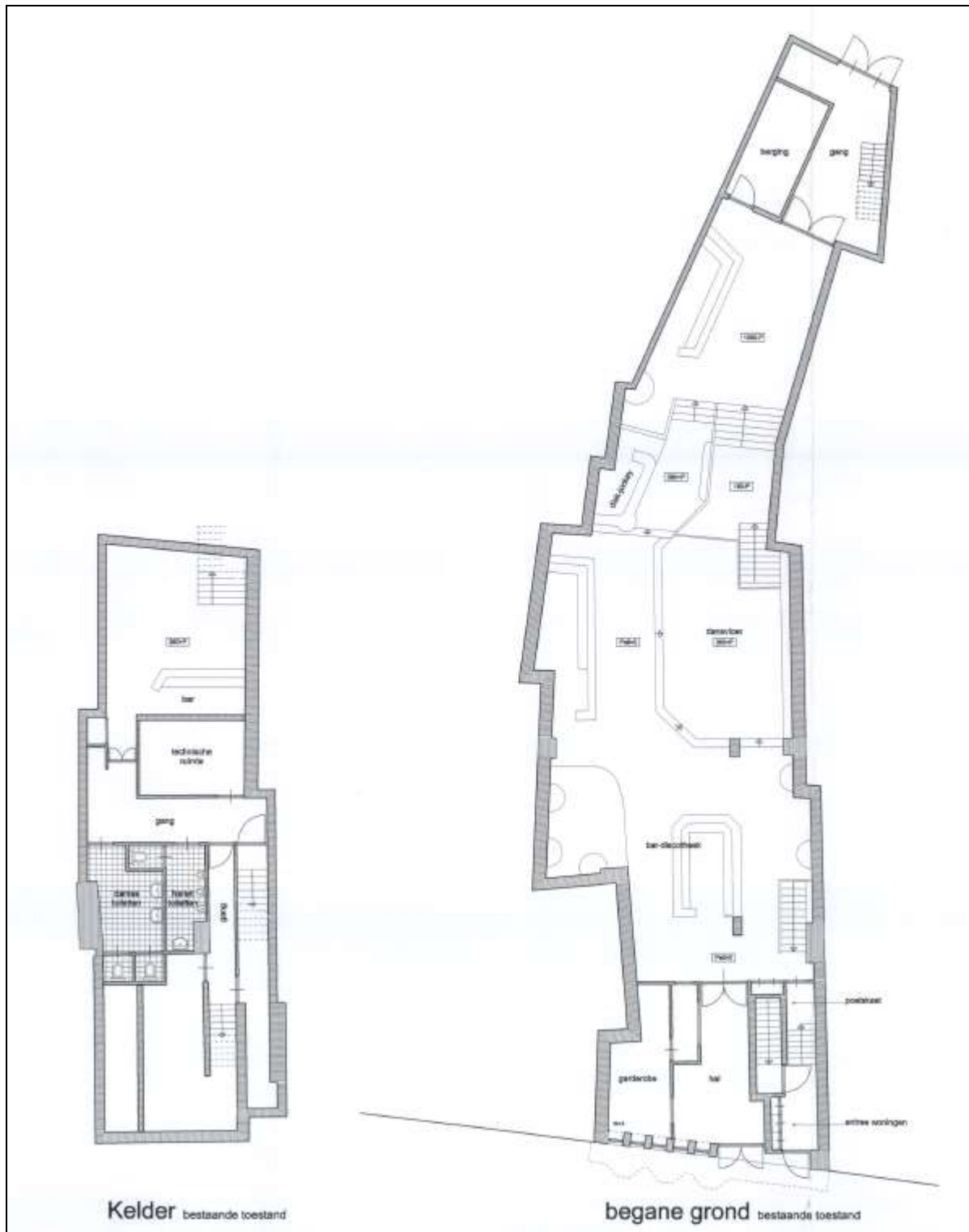
Figuur 26: Huidige Pancratiusstraat gezien in zuidelijke richting met links geel omlijnd de te slopen bebouwing ter plaatse van het plangebied.

Dat het plangebied en de omgeving ervan helemaal veranderd is, is ook zichtbaar in de uitsnede van de studie van Renes (1988); figuur 27. In 1988 heeft Renes een historisch geografische studie naar het Zuid Limburgse landschap uitgevoerd. Hij heeft daarbij gepoogd te inventariseren welke delen van het huidige landschap momenteel nog sporen van het oude (18de eeuws en ouder) landschap bevatten. Volgens de kaart van de historische relictten (figuur 19) ligt het plangebied binnen een sinds 1830 gewijzigd landschap. Het wegenpatroon rondom het plangebied gaat daarbij grotendeels terug op een 18de eeuwse structuur en mogelijk ook op een (laat) middeleeuwse structuur. Het plangebied ligt daarbij binnen de oude kern van Heerlen die rond de centraal gelegen Pancratiuskerk is ontstaan. Andere landschapsrelictten zijn er in de directe omgeving van het plangebied niet aangeduid. Op een iets grotere afstand zijn de molens van de Caumerbeek aangeduid (aan de oostzijde) en westelijk zijn diverse relictten die aan het mijnverleden (steenkoolwinning) herinneren.

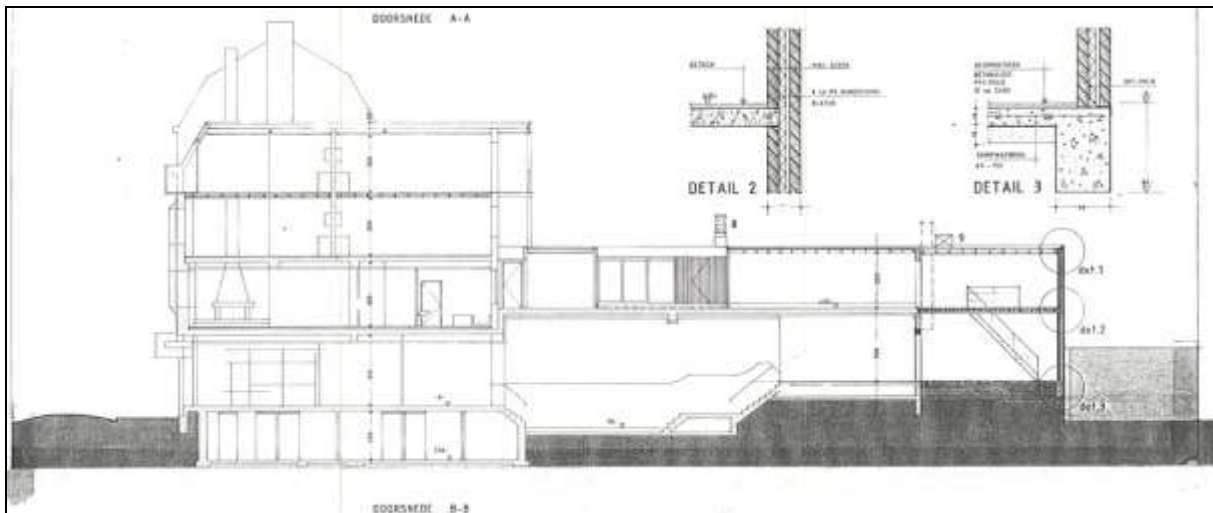
Van het pand Studio 54 zijn door de gemeente Heerlen bouwtekeningen aangereikt (zie figuren 28 en 29). Hieruit blijkt dat dit pand aan de westzijde voor een deel is onderkelderd over de volle breedte van het pand. Eventuele archeologisch restenter plaatse van deze kelderruimtes zullen bij de bouw van de kelders vrijwel volledig zijn vernietigd. Enkel zeer diepe sporen zoals waterputten, beerputten en grachten zullen gedeeltelijk nog bewaard zijn gebleven onder de vloer van de kelders. Met betrekking tot het naastgelegen pand het Kegelpaleis zijn geen bouwtekeningen ter beschikking gesteld. Binnen het te bebouwen deelgebied Diana zijn volgens mondelinge opgave van de initiatiefnemer (dhr. M. Linssen namens Woningstichting Weller) nauwelijks kelderruimten aanwezig.

Figuur 27: Uitsnede uit de kaart met historische landschapselementen en -relictien van Zuid Limburg. Het plangebied is rood omlijnd. (naar Renes, 1988).

Figuur 28: Plattegrond van het bestaande pand Studio 54 (figuur 4, pand 2) met de begane grondverdieping (rechts) en de kelderverdieping (links). Bron: bouwdoossier gemeente Heerlen.

Figuur 29: Dwarsdoorsnede van het bestaande pand Studio 54 (figuur 4, pand 2) met de aanduiding van de kelderruimten links. Bron: bouwdoossier gemeente Heerlen.

2.6 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Specifieke ligging (locatie)

Het plangebied ligt in het Bekken van Heerlen tussen de Caumerbeek en de Geleenbeek, in de oude middeleeuwse kern van Heerlen. Westelijk van het plangebied ligt de Pancratiusstraat (voormalige Emmastraat) en de Romeinse Pancratiuskerk ter plaatse van het voormalige landsfort inclusief de Schelmentoren.. De Pancratiusstraat volgt de loop van de voormalige gracht rondom het middeleeuwse landsfort.

De historisch-ruimtelijke structuur van het plangebied en de directe omgeving is nog relatief intact, maar vanwege de gigantische verstedelijking van het plangebied en de omgeving is van het originele historische landschap weinig overgebleven. Binnen het plangebied komen waarschijnlijk brikgronden in Pleistocene löss of (colluviale) afbraakgronden voor.

Verwachte perioden (datering) en complextypen

Op basis van de landschappelijke ligging op korte afstand van het Caumerbeekdal, het reeds uitgevoerde archeologische onderzoek en de bekende gegevens omtrent archeologische waarden in het onderzoeksgebied geldt voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor archeologische resten uit alle perioden vanaf het Paleolithicum tot heden, maar met name voor de middeleeuwen en de nieuwe tijd.

Vanwege de landschappelijke ligging worden in eerste instantie resten van nederzettingen verwacht. Bijbehorende nederzettingenfenomenen buiten woonhuizen kunnen zeker niet uitgesloten worden. Dit betreft met name wegen en watergangen zoals nog aangeduid op de plattegrond uit 1786. Voor begravingen uit de Romeinse tijd en de middeleeuwen geldt een lage verwachting.

Onderbouwing

Vanaf het laat-paleolithicum tot en met de vroege middeleeuwen verkoos men om te wonen op de randen van de plateaus, op de hogere, niet te steile flanken en in de beekdalen, in de nabijheid van water. Vuursteenvindplaatsen uit het laat-paleolithicum en mesolithicum worden gekenmerkt door oppervlakkige vuursteenvindplaatsen en zijn daardoor extra kwetsbaar voor latere bodemingrepen. Nu is het wel zo dat deze vindplaatsen ter plaatse

onder dikke pakketten löss terecht gekomen kunnen zijn. Hierdoor hebben zij de tand des tijds mogelijk beter overleefd. Voor vuursteenvindplaatsen uit het laat-paleolithicum en mesolithicum wordt daarom een middelhoge verwachting aangehouden.

Vanaf het neolithicum schakelt men langzaam over van een nomadische levenswijze naar een sedentair bestaan. Deze verandering in nederzettingspatronen komt door de opkomst van de landbouw in onze gebieden. De mensen waren niet meer genoodzaakt om de trekroutes van de dieren te volgen om zichzelf te voorzien van voedsel. Door het ontstaan van sedentaire nederzettingen gaat men de structuren ook dieper in de grond verankeren voor de stevigheid van het gebouw. Daarnaast begint men met het graven van waterputten en (afval)kuilen. Bij oppervlakkige verstoring blijven deze diepere sporen vrij goed bewaard. De nederzettingslocaties vanaf het neolithicum tot en met de vroege middeleeuwen blijven vrijwel hetzelfde gesitueerd: bij voorkeur hoog en droog op plateaus en (in tweede instantie) op flauwe hellingen nabij (droog)dalen. Daarom is het plangebied voor nederzettingen een uiterst gunstige locatie. Het ligt namelijk wat hoger, op de rand van een actief beekdal. Hierdoor krijgt het plangebied een hoge archeologische verwachting toegekend voor resten van nederzettingen. Begravingen worden met uitzondering van de direct omgeving van de Pancratiuskerk in eerste instantie buiten de contouren van de middeleeuwse nederzettingkern verwacht. Vanwege de ligging nabij het Romeinse centrum en later ook binnen het middeleeuwse centrum van Heerlen, langs enkele grote en belangrijke invalswegen geldt deze hoge verwachting voor zowel de Romeinse tijd als de vroege middeleeuwen.

Vanaf de volle middeleeuwen vindt er opnieuw een verandering in het nederzettingsspatroon plaats. Nederzettingen worden nu nieuw gesticht op kruispunten van wegen onderling en tussen wegen en rivieren of groeien sterk onder invloed van de grootschalige plateauontginningen. Doorgaans worden zones rondom gehuchtjes of clusteringen van boerderijen verdicht en uitgebreid. Dit is volledig van toepassing op voorliggend plangebied. Het plangebied ligt naast het voormalige middeleeuwse landsfort in een zone die zeer aantrekkelijk zal zijn geweest voor bewoning. Hierdoor wordt de kans dan ook als groot ingeschat dat binnen het plangebied daadwerkelijk bewoning heeft plaats gevonden. Het historische kaartmateriaal bevestigt het voorkomen van bebouwing vanaf minimaal midden 18^e eeuw. Het plangebied krijgt daarom een hoge archeologische verwachting toegekend vanaf de laatste fase van de vroege middeleeuwen (900 AD) tot en met de nieuwe tijd. Daarbij kunnen tevens resten van landgebruik uit deze periodes niet uitgesloten worden.

Uiterlijke kenmerken

Vuursteenvindplaatsen uit het laat-paleolithicum of mesolithicum zullen binnen het plangebied bestaan uit vondststrooiingen met eventuele ondiepe sporen in de ondergrond die onder de bouwvoor beginnen. Eventuele nederzettingsresten uit het paleolithicum en mesolithicum kunnen zowel bestaan uit basisnederzettingen met een oppervlakte tussen 200 en 1.000 m² of van kleine tijdelijke kampementjes met zeer geringe afmetingen die nauwelijks meer zijn dan de neerslag van een enkele (jacht)activiteit of een kortstondig kamp. De omvang hiervan kan beperkt zijn tot enkele (tientallen) vierkante meters.

Nederzettingsresten uit het neolithicum tot en met de Romeinse tijd kunnen voorkomen als concentraties van vondstmateriaal (met name vuursteen, aardewerk, bouw materiaal bestaande uit natuursteen, baksteen of verbrande leem en houtskool), muurwerk of als spoorvullingen van afvalkuilen, paalkuilen, waterputten, e.d. Naast resten van woonhuizen kunnen resten van wegen, erfafscheidingen, perceleringen, dumps, watergangen, grachten e.d. worden verwacht.

Vanaf de volle middeleeuwen is sprake van nieuwe steenbouw in combinatie met reguliere houtbouw op zowel stiepen als ingegraven palen, zowel binnen als buiten rondom het

landsfort. In en rondom de middeleeuwse nederzettingen lopen grotere en kleinere wegen en paden en watergangen. Een bijzonder element zijn de brede grachten van het landsfort. In deze watergangen en grachten kunnen (resten) van afvaldumps voorkomen.

Diepteligging en stratigrafie

Eventuele archeologische *in situ* resten (sporen en/of materiële overblijfselen) kunnen in het gehele bodemprofiel worden aangetroffen vanaf het huidige maaiveldniveau tot circa 2 m –mv. Blijkens het reeds in 2005 door Bilan uitgevoerde archeologisch onderzoek op het belendende terrein worden meerdere antropogene ophogingslagen verwacht.

Mogelijke verstoringen

Omwille van de ligging van het plangebied in een tot op heden dicht bebouwd gebied wordt verwacht dat er met name (sub)recent substantiële bodemverstoringen kunnen zijn opgetreden in het plangebied, door de aanleg van moderne kelders en funderingen en voorafgaande sloopwerkzaamheden.

Vooral van jagers-verzamelaars-vindplaatsen wordt verwacht dat ze volledig verstoord zijn indien deze aan het oppervlak hebben gelegen. Indien relatief dikke pakketten (colluviale) löss afgezet zijn na de bewoning kan echter sprake zijn van een goede tot uitstekende bewaringstoestand op grotere diepte.

De informatiewaarde van landbouwende, meer sedentaire culturen wordt veelal gedragen door grondsporen. Omdat de informatiewaarde van dergelijke vindplaatsen minder afhankelijk zijn van erosie kan er mogelijk toch een inzicht worden verkregen in het voorkomen van structuren. Ondanks de mogelijke aanwezigheid van verstoringen kunnen diepere grondsporen (bijv. waterputten, diep ingegraven paalkuilen) nog goed bewaard zijn. Door het gebruik van bakstenen en natuursteen vooral vanaf de late middeleeuwen kunnen deze resten beter bewaard gebleven. Soms zijn oude bouwmaterialen, zoals funderingen, in de nieuwe constructies opgenomen en als zodanig bewaard gebleven. Een voorbeeld hiervan zijn de oude muurresten in de kelder van het pand Studio 54 (figuur 19).

3 Conclusie en aanbevelingen

Het plangebied ligt in het Bekken van Heerlen tussen de Caumerbeek en de Geleenbeek, in de oude middeleeuwse kern van Heerlen. Westelijk van het plangebied ligt de Pancratiusstraat (voormalige Emmastraat) en de Romaanse Pancratiuskerk ter plaatse van het voormalige landsfort inclusief de Schelmentoren.. De Pancratiusstraat volgt de loop van de voormalige gracht rondom het middeleeuwse landsfort.

Volgens het op basis van de resultaten van het bureauonderzoek opgestelde gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel geldt voor het gehele plangebied een hoge archeologische verwachting voor archeologische resten uit alle perioden vanaf het paleolithicum tot heden, met een duidelijk accent op de middeleeuwen en nieuwe tijd vanwege de ligging binnen de historische kern naast het voormalige middeleeuwse landsfort en de bevindingen van het in 2005 uitgevoerde archeologisch onderzoek op het aangrenzende terrein. Onder eventuele middeleeuwse bewonings- en ophogingslagen kunnen vanaf de Romeins tijd oudere materiële resten en sporen aanwezig zijn. Archeologische resten worden verwacht tot een diepte van minimaal 2 m –mv.

Door (sub)recente bebouwing met kelderverdiepingen en eventuele voorafgaande sloopwerkzaamheden binnen het plangebied is het aannemelijk dat plaatselijk eventuele archeologische resten in meer of mindere mate zijn verstoord en niet meer behoudenswaardig zijn. Dit geldt met name voor het westelijke deel van het plangebied (deelgebied B uitbreiding Nieuwe Nor, figuur 4) dat direct grenst aan de Pancratiusstraat ter plaatse van de kelders onder de bestaande panden. Binnen het noordoostelijke deel van het plangebied (deelgebied A Diana, figuur 4) is de verwachting dat hier een (sub)recente bodemverstoring vanwege het ontbreken van kelderruimten zeer beperkt zal zijn.

Geconcludeerd wordt dat voor het gehele plangebied bestaande uit de deelgebieden Diana en uitbreiding Nieuwe Nor de hoge archeologische verwachting dient te worden gecontinueerd. Op basis hiervan wordt met betrekking tot zowel het deelgebied “uitbreiding nieuwe Nor” als het deelgebied “Diana” aanbevolen om:

- voorafgaand aan de geplande herinrichting een archeologische vervolgonderzoek uit te voeren. Het archeologisch vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven en/of begeleiding van de civieltechnische graafwerkzaamheden dient te worden verricht voorafgaand aan de ondergrondse sloopwerkzaamheden en/of tijdens de ondergrondse sloopwerkzaamheden in de vorm van een op basis van het PvE en bijbehorend gedetailleerd plan van aanpak strikt gereguleerd archeologische vervolgonderzoek.

- voorafgaand aan het opstellen van het PvE ten behoeve van archeologisch vervolgonderzoek de te slopen panden en in het bijzonder de aanwezige kelderruimtes nader te inventariseren en te onderwerpen aan een bouwhistorische verkenning/analyse.

Tevens wordt ten behoeve van een zo zorgvuldig mogelijke uitvoering van het vervolgonderzoek aanbevolen dat de gemeente Heerlen het reeds door Bilan in 2005 op het aangrenzende terrein uitgevoerde archeologisch onderzoek op korte termijn definitief laat uitwerken en rapporteren en (indien tijdig beschikbaar) de bevindingen hiervan onderdeel laat zijn van de ten behoeve van beide deelgebieden op te stellen PvE's en/of eindrapportages.

Verklarende woordenlijst

AHN Actueel Hoogtebestand Nederland.
AMK Archeologische Monumentenkaart.
ASB Archeologische Standaard Boorbeschrijving.
Archis Archeologisch Informatie Systeem.
BP: Before Present (present = 1950)
GIS Geografische InformatieSystemen.
GPS Global Positioning System.
IKAW Indicatieve kaart van archeologische waarden
IVO Inventariserend VeldOnderzoek.
KNA Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.
-mv Onder maaiveld.
NAP Normaal Amsterdams Peil
PVA Plan van Aanpak.
PVE Programma van Eisen.
RCE Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
SBB Standaard Boor Beschrijvingsmethode.
SIKB: Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

Archeologische tijdschaal

Periode	Datering	
Midden- en Laat Paleolithicum (oude steentijd)	250.000	- 9700
Mesolithicum (midden steentijd)	9700	- 5300
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	- 2000
Bronstijd	2000	- 800
IJzertijd	800	- 12 v. chr.
Romeinse tijd	12 v chr.	- 500 n. chr.
Vroege middeleeuwen	500	- 1000
Volle middeleeuwen	1000	- 1250
Late middeleeuwen	1250	- 1500
Nieuwe tijd	1500	- heden

Bronnen

Grote historische Provincie Atlas van Nederland; deel 4 Zuid-Nederland 1838-1857 1:50.000. Topografische dienst Wolters Noordhoff Groningen 1990

Grote historische topografische Provincie Atlas Limburg; 1894-1926 1:25.000. Nieuwland Tilburg 2006

Grote topografische atlas van Nederland 1:50.000 Deel 4 Zuid-Nederland. Topografische dienst. Wolters Noordhoff Groningen 1997

Kadaster Topografische Dienst, Top25Raster, Top10Vector, GBKN kaarten, Emmen 2008

Luchtfoto, <http://maps.google.nl>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, IKAW (Indicatieve kaart Archeologische Waarden), Amersfoort.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, AMK (Archeologische monumentenkaart), Amersfoort.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ARCHIS 3 (Archeologisch Informatie Systeem)

Rijkswaterstaat, Servicedesk Data, AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland), Delft.

Stichting voor Bodemkartering, Bodemkaart van Nederland 1:50.000. Wageningen, 1968.

Stichting voor Bodemkartering: Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, Staring Centrum, Wageningen, 1989

Twaalf provinciën 2007. Atlas van topografische kaarten. Nederland 1955-1965. Uitgeverij twaalf provinciën. Landsmeer.

Rijksgeologische Dienst. Geologische oppervlaktekaart van Zuid-Limburg 1 : 50.000, 1988

Literatuur

Braad, R. 1998. 18 Heerlen. In: Stichting Menno van Coehoorn; Atlas van historische vestingwerken in Nederland, deel Limburg. Walburg pers, Utrecht.

Hommerich, L. van, 1961a. Enige posten van gemeentelijke uitgaven in verband met de versterking van het Heerlen's fort, begin 80-jarige oorlog. In: Het Land van Herle. Jubileumboek 1950-1960, Heerlen 1961, 44-71.

Hommerich, L. van, 1961b. Rond de historische ontwikkeling van Heerlens plattegrond. Heerlen's centrumplan in het licht der historie. In: Het Land van Herle. Jubileumboek 1950-1960, Heerlen 1961, 34-43.

Hommerich, L. van, 1967. Speurwerk naar de walmuren, poorten en grachten van de historisch-stedelijke kern van Heerlen. In: Het Land van Herle. 16^e jaargang, afl. 1, jan-mrt 1967.

Jamar, J., 1985. Topografie van Heerlen rond 1896. In: Het Land van Herle. 35^e jaargang, afl. 4, okt-dec 1985.

Kerkstra, K. e.a. (red.), 2007. Landschapsvisie Zuid-Limburg. Uitgave Provincie Limburg en Universiteit Wageningen.

Moonen B., 2005a. De Nor, gemeente Heerlen; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en Veldinspectie. RAAP-notitie 1103.

Moonen B., 2005b. Plangebied Nobelstraat te Heerlen, gemeente Heerlen; archeologisch

vooronderzoek: een bureau- en verkennend veldonderzoek. RAAP-notitie 1280.

Put, M.M.J. & M. van Dijk, 1989. 200 jaar Heerlen, van Romeinse nederzetting tot moderne stad. Stadsarchief Heerlen, Heerlen.

Renes, J., 1988. De geschiedenis van het Zuidlimburgse cultuurlandschap, Maastricht.

Schiphorst, L. 2008. De vroegste geschiedenis van de Heerlense St. Pancratiuskerk, de eerste steen. Het Land van Herle, 3, pp. 77-85

Tichelman, G., 2012. Wonen langs de Romeinse weg in Coriovallum. Valkenburgerweg 25A, gemeente Heerlen. Een opgraving in de vicus van Heerlen. Raap-rapport 2210.

Vanneste, H. en A.M.I. van Waveren, 2006. Evaluatieverslag Heerlen (L) De Nor Definitieve opgraving. Bilan

Bijlage 1: Archismeldingen en monumenten binnen het onderzoeksgebied

Waarnemingen en Monumenten			
Nummer	Coördinaat	Periode	Vondsten
W 15707	196430/321900	Romeinse tijd,	Steen, Keramiek,
W 15721	196510/321992	Romeinse tijd,	Niet van toepassing, Keramiek, Onbekend, Niet van toepassing,
W 15897	196980/322080	Romeinse tijd,	Brons, Keramiek,
W 31443	196509/321959	IJzertijd, Romeinse tijd,	IJzer, Niet van toepassing, Metaal, Keramiek, Zilver, Brons,
W 31444	196506/321900	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 31465	196488/321870	Romeinse tijd, Middeleeuwen,	Metaal, Niet van toepassing, Hout/houtskool, Keramiek, Brons, Steen, IJzer, Zandsteen/kwartsiet, Tefriet/basaltlava,
W 31470	196820/321950	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 31471	196356/322242	Romeinse tijd,	Keramiek,
W 31472	196378/321888	Romeinse tijd,	Niet van toepassing, Steen, Keramiek, Metaal, Glas, Brons,
W 32122	196640/322072	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 35923	197000/322000	Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Niet van toepassing,
W 38665	196250/321825	Romeinse tijd,	Steen,
W 38666	196330/321970	Romeinse tijd,	Brons,
W 38669	196500/321990	Romeinse tijd,	Keramiek, Zandsteen/kwartsiet,
W 38670	196510/321960	Romeinse tijd,	Brons,
W 38672	196520/321800	Romeinse tijd,	Steen,
W 38679	196825/321950	Romeinse tijd,	Keramiek, Niet van toepassing, Hout/houtskool,
W 38680	196672/321904	Romeinse tijd,	Niet van toepassing, Steen, Brons, Metaal, Glas, Keramiek,
W 38681	196260/322210	Romeinse tijd,	Keramiek, Brons,
W 38682	196380/322270	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38683	196430/322130	IJzertijd, Romeinse tijd,	Brons,
W 38684	196430/322130	Romeinse tijd,	IJzer, Keramiek, Brons,
W 38685	196450/321900	Romeinse tijd,	Brons,
W 38692	196800/322080	Romeinse tijd,	Hout/houtskool, Keramiek, Glas, Brons,
W 38695	196600/322030	Romeinse tijd,	Niet van toepassing, Steen,
W 38697	196900/322080	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38700	196400/322400	IJzertijd, Romeinse tijd,	Glas,
W 38721	196900/322150	Romeinse tijd,	Niet van toepassing, Keramiek,
W 38722	196100/321850	Romeinse tijd,	Metaal, Keramiek,
W 38723	196300/321600	Romeinse tijd,	Keramiek,

W 38724	196300/321800	Romeinse tijd,	Steen, Keramiek, Metaal,
W 38726	196300/321800	Romeinse tijd,	Brons, Steen, Keramiek, Glas, Metaal,
W 38730	196270/321760	Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Steen, Keramiek, Niet van toepassing,
W 38752	196400/321800	Romeinse tijd,	Glas, Keramiek, Kalk(steen),
W 38758	196400/322000	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38762	196400/321900	Romeinse tijd,	Steen,
W 38763	196500/321800	Romeinse tijd,	Metaal,
W 38766	196660/321860	Romeinse tijd,	Steen,
W 38780	196540/322020	Romeinse tijd,	Zilver, Brons,
W 38781	196540/321880	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38783	196540/321990	Romeinse tijd,	Brons, Keramiek,
W 38789	196600/321850	Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	IJzer, Niet van toepassing,
W 38791	196500/321850	Romeinse tijd,	Steen,
W 38797	196700/321700	Romeinse tijd,	Keramiek,
W 38808	196480/321820	Romeinse tijd,	Steen, Brons,
W 38815	196350/321880	Romeinse tijd,	Steen,
W 38820	196640/321940	Romeinse tijd,	Metaal, Keramiek, Glas, Steen,
W 38821	196000/322000	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38825	196350/321900	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38828	196200/322500	Romeinse tijd,	Keramiek,
W 38829	196300/322100	Romeinse tijd,	Brons,
W 38831	196800/322500	Romeinse tijd,	Steen, Lood, Keramiek, Onbekend,
W 38832	196900/322100	Romeinse tijd,	Keramiek,
W 38834	196260/322040	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 38850	197400/322300	Romeinse tijd,	Kalk(steen), Glas, Goud, Brons, Barnsteen, Keramiek, Hout/houtskool, Bot, dierlijk,
W 38854	197400/322950	Romeinse tijd,	Brons, Keramiek, Niet van toepassing,
W 38862	197300/322050	Romeinse tijd,	Keramiek, Steen, Kalk(steen), Tefriet/basaltlava,
W 38899	196600/322050	Romeinse tijd,	Steen,
W 38939	196820/322050	Romeinse tijd,	Keramiek, Niet van toepassing,
W 38950	196900/321900	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 45361	196665/321800	Romeinse tijd,	Niet van toepassing,
W 45362	196655/321940	Romeinse tijd,	Steen, Brons, Keramiek, Gewei,
W 45369	196190/321850	Romeinse tijd,	Brons, Keramiek, Glas,
W 45370	196190/321850	Paleolithicum, Mesolithicum, Neolithicum, Bronstijd, IJzertijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Steen, Keramiek, Glas, Koper, Zilver, Messing, Brons, Marmer, Lood, Bot, dierlijk, Hout/houtskool,
W 45394	196395/321985	Romeinse tijd,	Hout/houtskool, Keramiek,

W 51025	196750/322025	Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Keramiek, Niet van toepassing, Steen,
W 400912	196978/321992	Bronstijd, IJzertijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Keramiek, Steen,
W 403891	197098/322791	Nieuwe Tijd,	Keramiek,
W 416978	196699/322119	Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Keramiek, Glas,
W 417896	196668/321989	Neolithicum, Bronstijd, IJzertijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Metaal, Niet van toepassing, Keramiek, IJzer, Brons,
W 425225	196250/321838	Paleolithicum, Mesolithicum, Neolithicum, Bronstijd, IJzertijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Niet van toepassing, Keramiek, IJzer,
W 432823	196592/321876	Romeinse tijd,	Keramiek,
W 432825	196330/321900	Middeleeuwen,	Bot, menselijk,
W 432829	196592/321876	Romeinse tijd,	Steen,
W 441690	196261/321833	Romeinse tijd,	Glas, Keramiek, Metaal, Bot, onbekend,
W 441692	196244/321825	Romeinse tijd,	Bot, onbekend, Keramiek, Glas, Brons, IJzer, Tefriet/basaltlava,
W 441694	196229/321842	Romeinse tijd,	Metaal, Brons, Keramiek, Bot, onbekend,
W 441696	196248/321827	Romeinse tijd,	Lood, Keramiek,
W 441698	196233/321845	Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Brons, Keramiek,
AMK 5576	196591.99/321875.8	Romeinse tijd,	Nederzetting, onbepaald, Legerplaats,
AMK 15097	196480.34/321857.53	Romeinse tijd,	Wegdorp,
AMK 15771	196216.66/321800.63	Romeinse tijd,	Wegdorp, Weg,
AMK 16509	197147.51/321184.58	Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Nederzetting, onbepaald,
AMK 16508	196649.47/322135.05	Middeleeuwen, Nieuwe Tijd,	Nederzetting, onbepaald,